

JAVNO MNENJE SRBIJE

POLITIČKI AKTIVIZAM GRAĐANA SRBIJE

Beograd, jun 2017

*„Jačanje odgovornosti izabranih predstavnika građana u Srbiji (**Ljudi na prvom mestu**)“*

Sadržaj:

1. METODOLOŠKE NAPOMENE	3
2. OPIS UZORKA.....	5
3. UVODNE NAPOMENE*	6
4. SAŽETAK.....	7
5. ODNOS GRAĐANA PREMA BLISKOJ PROŠLOSTI I SADAŠNJOSTI	11
6. GRAĐANSKI I POLITIČKI AKTIVIZAM U SRBIJI.....	15
6.1. ODNOS GRAĐANA SRBIJE PREMA POLITICI I POLITIČKIM PARTIJAMA	18
7. POLITIČKI AKTIVIZAM I VREDNOSNE ORIJENTACIJE GRAĐANA SRBIJE.....	21
8. ODNOS GRAĐANA SRBIJE PREMA PREDSEDNIČKIM IZBORIMA 2017. GODINE	23
9. ODNOS GRAĐANA PREMA PROTESTIMA NAKON PREDSEDNIČKIH IZBORA 2017. GODINE	31
10. POVERENJE U INSTITUCIJE I ODNOS PREMA EU/NATO INTEGRACIJAMA.....	34
10.1. POVERENJE U INSTITUCIJE	34
10.2. EU/NATO INTEGRACIJE.....	36

1. METODOLOŠKE NAPOMENE

REALIZACIJA ISTRAŽIVANJA	Centar za slobodne izbore i demokratiju (CeSID) uz podršku USAID-a
TERENSKI RAD	Istraživanje realizovano u periodu između 16 i 26. maja 2017. godine
TIP I VELIČINA UZORKA	Slučajni, reprezentativni uzorak od 1.000 građana Srbije starijih od 18 godina
OKVIR UZORKA	Teritorija biračkog mesta kao najpouzdanija registarska jedinica
ODABIR DOMAĆINSTVA	Slučajno uzorkovanje bez zamene – u okviru biračkog mesta, svaka druga kućna adresa od početne tačke
ODABIR ISPITANIKA U OKVIRU DOMAĆINSTVA	Slučajno uzorkovanje bez zamene – izbor ispitanika metodom prvog rođendana u odnosu na dan anketiranja
ISTRAŽIVAČKA TEHNIKA	Licem u lice u okviru domaćinstva
ISTRAŽIVAČKI INSTRUMENT	Upitnik

Istraživanje javnog mnjenja, koje su realizovali CeSID i USAID, sprovedeno je u periodu između 16. i 27. maja 2017. godine na teritoriji republike Srbije bez Kosova i Metohije. Istraživanje je sprovedeno na reprezentativnom uzorku od 1.000 punoletnih građana Srbije.

Kao istraživački instrument je korišćen upitnik, formiran u saradnji sa donatorom, koji se sastojao od 97 pitanja.

Intervjuisanje građana je sprovedeno tehnikom „licem u lice“, direktnim kontaktom sa ispitanikom.

Prilikom obuke anketara, instruktori su insistirali na sprovođenju i poštovanju dva veoma važna pravila koja, osim samog uzorka, značajno utiču na reprezentativnost istraživanja – poštovanje koraka i pravilo prvog rođendana.

Poštovanjem koraka se obezbeđuje da anketar sveobuhvatno pokrije kompletan istraživački punkt, dok se pravilom prvog rođendana isključuje mogućnost da na upitnik odgovaraju samo oni građani koji prvi otvore vrata domaćinstva anketaru. Od anketara se zahtevalo da u domaćinstvu anketira osobu stariju od 18 godina kojoj je prvoj rođendan u odnosu na dan posete.

Tako je obezbeđena polna, obrazovna i starosna reprezentativnost ispitanika.

2. OPIS UZORKA

Na osnovu metodologije koja je uspostavljena prilikom sprovođenja ovog istraživanja obuhvaćene su sledeće kategorije ispitanika:

POLNA STRUKTURA ISPITANIKA: 49% žena i 51% muškaraca.

STAROSNA STRUKTURA ISPITANIKA: 18-29 (16%), 30-39 (17%), 40-49 (21%), 50-59 (16%), 60-69 (19%), više od 70 (11%).

OBRAZOVNA STRUKTURA ISPITANIKA: osnovna škola i manje 16% ispitanika, dvogodišnja/trogodišnja srednja škola 22% ispitanika, četvorogodišnja srednja škola 37% ispitanika, viša škola/fakultet 25% ispitanika.

ZANIMANJE ISPITANIKA: domaćica 13% ispitanika, poljoprivrednik 5% ispitanika, NK ili PK radnik 8% ispitanika, KV ili VK radnik 26% ispitanika, tehničar 14% ispitanika, službenik 11% ispitanika, učenik/student 6% ispitanika, stručnjak 17% ispitanika.

MESTO STANOVANJA ISPITANIKA: grad 49% ispitanika, prigradsko naselje 12% ispitanika, selo 39% ispitanika.

3. UVODNE NAPOMENE*

Merenje političkog aktivizma građana Srbije, odnos građana prema različitim formama aktivizma, kao i percepcija izbornog procesa i izbornih aktera izuzetno važni su za sve donosioce odluka. Stoga su u okviru projekta „Jačanje odgovornosti izabраниh predstavnika građana u Srbiji (Ljudi na prvom mestu)“ bila predviđena tri istraživačka ciklusa, sa ciljem da se motivišu izabrani predstavnici građana da, putem različitih načina, podignu odgovornost i transparentnost u radu.

Istraživanja su se sprovodila na uzorku od 1.000 punoletnih ispitanika u Srbiji, bez Kosova i Metohije, metodom „licem u lice“. Upitnici su sadržali pojedine baterije istih pitanja, sa ciljem dobijanja uporednih nalaza, ali je fokus svakog pojedinačnog istraživanja menjan u zavisnosti od konteksta, ali i napretka u reformi političkog sistema koji je iniciran od strane Narodne skupštine.

Rezultati ovog istraživanja su javno prezentovani na konferenciji koja je održana u Beogradu, u Medija Centru, 1. juna 2017. godine. Ujedno, najvažniji nalazi iz istraživanja biće prezentovani poslaničkim klubovima u Narodnoj skupštini, kako bi se narodni poslanici upoznali sa percepcijom građana o društveno-političkoj situaciji u Srbiji, ali i sa svim drugim značajnim temama koje su ispitivane u ovom i u drugim istraživanjima.

Prvi istraživački ciklus sproveden je u julu 2015. godine na temu **Aktivizam građana**, drugi je realizovan aprila 2016. godine na temu **Politička i društvena situacija u Srbiji**, dok je treći, poslednji, istraživački ciklus sproveden u maju 2017. godine na temu **Politički aktivizam građana Srbije**.

CeSID istraživački tim

* Svi pojmovi koji se koriste u ovom istraživanju u muškom rodu obuhvataju iste pojmove u ženskom rodu.

4. SAŽETAK

- **Odnos građana prema bliskoj prošlosti i sadašnjosti**

U poređenju sa 2016. godinom, **smanjen je procenat, kako onih koji kažu da je Srbija na dobrom putu** (sa 38% na 33%), **tako i onih koji misle obrnuto i nisu zadovoljni smerom u kome se država kreće** (sa 42% na 39%). Dobra okolnost za trenutnu vlast je što se i dalje radi o podacima koji su mnogo bolji u odnosu na početak 2012. godine kada je bilo čak 68% građana koji su ocenjivali da se Srbija kreće u lošem smeru. Na drugoj strani, građana koji žive nepodnošljivo ili teško podnošljivo je jedna trećina u Srbiji, dok se smanjio procenat anketiranih koji kažu da žive „srednje” nauštrb grupe koja svoj standard ocenjuje kao podnošljiv.

Četvrtina populacije sebe svrstava u gubitnike tranzicije, dok je istovremeno 23% građana koji sebe doživljavaju kao dobitnike tranzicije što je za 5%-11% više u odnosu na sva tri ranija ciklusa – dve predkrizne i jedna krizna godina. Kao i u sličnim ranijim istraživanjima, veći je procenat anketiranih koji kažu da žive lošije (39%) nego onih koji kažu da žive bolje (34%) u odnosu na svoje roditelje. Na skali od 1 do 10, građani svoje budućnost pozicioniraju na prosečnoj oceni od 5,8 što znači da su u sopstvenim očekivanjima i dalje veoma susdržani.

Trenutno je veći procenat građana koji misle da je 5. oktobar 2000. početak propadanja Srbije (ove godine 20% a prošle čak 25%) nego onih koji tvrde suprotno – 17% (da sa tim datumom počinje demokratski preobražaj). S druge strane, za 7% je manje građana sada u odnosu na 2016. koji tvrde da napredak Srbije počinje 2012. godine sa dolaskom A. Vučića na vlast - sa 29% prošle na 22% ove godine.

- **Građanski i politički aktivizam u Srbiji**

Pretpostavka o tradicionalno niskom političkom i građanskom aktivizmu građana Srbije potvrđena je nalazima o obimu i intenzitetu članstva u civilnim i političkom organizacijama. Najviše članova ima crkva (16%), a zatim političke stranke - 15% ispitanika. Slede profesionalne organizacije (13%), sindikalne organizacije (11%) i konačno, nevladine organizacije, sa svega 6% članova. Pri merenju intenziteta članstva uočeno je da su u svim organizacijama najčešći neaktivni članovi, i to najviše u političkim strankama - 6% od ukupno 15% članova, i u sindikalnim organizacijama, gde je neaktivnih članova više od polovine u ukupnom članstvu – 6% od 11%.

Izostanak bilo kakvog interesovanja za politiku nalazimo kod 37% ispitanika, dok se o njoj informiše (ali bez ličnog angažmana) 34% ispitanika. **Svega 4% građana za sebe smatra da je politički aktivno**, dok 17% smatra da se politika mora prepustiti političarima i licima koja su merodavna za bavljenje politikom. Građani se politikom ne bave prvenstveno zbog nepoverenja prema političkim strankama i prema političarima (zbirno 47%), uz uverenje da je primarni motiv za bavljenje politikom (kada je reč o onim licima koja su već angažovana) primarno dobijanje neke lične koristi. Svega 6% ispitanika veruje da se građani bave politikom jer na taj način pomažu ostvarivanju važnih društvenih ciljeva. Ipak, građani Srbije, iako nisu članovi političkih

organizacija, praktikuju svojevrsni *politički aktivizam u užem smislu*. Naime, iako građani nisu članovi političkih organizacija, oni izlaze redovno na izbore, a uz to manje ili više redovno prate ono što se događa u politici.

Političke stranke kao jedini način za bavljenje politikom doživljava 45% ispitanika, dok isto toliko smatra da one samo svađaju narod. Razliku među postojećim strankama ne pravi čak 36% ispitanika, dok 27% građana veruje da će njihovu ulogu u budućem političkom životu preuzeti građanski pokreti.

- ***Politički aktivizam i vrednosne orijentacije građana Srbije***

Među građanima Srbije pronalazimo visok stepen introventnog ponašanja, okretanja sebi i tradicionalnim vrednostima, uz istovremeno odbacivanje vrednosti univerzalizma i zalaganja za više ciljeve. Tako većina građana Srbije ne voli da se angažuju u rešavanju problema koji od njih traže javno istupanje i diskusiju, ne voli da rešava „zamršene društvene probleme i ispravlja krive Drine“, ne bi imali problem i ne bi im bilo teško kada ne bi imali mogućnost da raspravljaju o društvenim problemima.

Postoji korelacija između političkog aktivizma i konzervativnih vrednosti oličenih pre svega u konformizmu i isticanju lične sigurnosti. Građani razlog za proteste vide u niskom standardu, visokoj nezaposlenosti, radnoj i egzistencijalnoj nesigurnosti, a učestvovali bi u protestima samo ako bi bila ugrožena bezbednost i egzistencija njihove porodice, što potvrđuju i nalazi visokom stepenu konformizma i isticanju lične sigurnosti ispitanika.

Svojevrsni fatalizam i vera da svojim aktivizmom ne mogu ništa promeniti takođe je karakteristična za građane Srbije – preko polovine ispitanih građana ne veruje da može da utiče na političke događaje, a mišljenje građana je podeljeno kada je reč o tome da li je uopšte moguće nešto ozbiljnije promeniti u životu, jer dosta stvari ne zavise od nas samih.

- ***Odnos građana Srbije prema predsedničkim izborima 2017. godine***

Nezainteresovanost za politiku i izbore je primarni razlog zbog koga građani Srbije odlaze u apstinenciju i ne koriste svoje pravo glasa. Više od dve petine ispitanika (43%) koji su izjavili da nisu glasali na aprilskim predsedničkim izborima su u potpunosti apolitične osobe koje političke prilike uopšte ne zanimaju.

Za 17% građana predsednički izbori su bili unapred odlučeni, čime je u potpunosti obezvređen njihov glas, ***dok je 12% onih koje ni 12 predsedničkih kandidata nije uverilo da treba da izađu i podrže jednog od njih.***

Apstinencija je u najvećoj meri izražena među mladima, pre svega studentima ali i generalno među populacijom starosti između 18 i 29 godina života. Pored mladih, koji pokazuju posebno nizak stepen političkog aktivizma, žene su takođe u nešto većoj meri zastupljene među apstinentima u odnosu na muškarce.

Izborna kampanja, koja je bila kratka, ali je obilovala agresivnim i često neprimerenim porukama, je od strane građana u najvećoj meri ispraćena putem TV stanica. Znatno više od

polovine građana Srbije (59%) je promociju kandidata i političke poruke koje su oni slali ispratilo putem televizije. Internet i društvene mreže su predstavljale primarni izbor informacija tek za jednu petinu građana.

Mediji su istovremeno najlošije ocenjen akter izbornog procesa i njihov rad je od strane građana vrednovan sa 2,57. Građani su, tek nešto bolje u odnosu na prosečnu ocenu medija, vrednovali ulogu predsedničkih kandidata sa 2,72. Ocenu dobar (3) i nešto više od nje su svojim radom zavredili Republička izborna komisija (3,02) i birački odbori (3,17).

Zbrinjava činjenica da je **manje od polovine ispitanika (42%) u zbiru pozitivno ocenilo celokupan izborni proces.** Sa druge strane, nešto više od jedne četvrtine (28%) gaji negativan odnos prema izborima, dok je svaki treći neutralan. Negativan odnos prema izbornom procesu je u najvećoj meri posledica percepcije da nisu bili obezbeđeni ravnopravni uslovi za sve predsedničke kandidate, to jest da je predsednički kandidat vladajuće koalicije imao početnu prednost u odnosu na protivkandidate.

Rezerva koju građani imaju prema načinu na koji su organizovani izbori je uticala na to da dve trećine ispitanika (65%) potvrdi važnost građanskog posmatranja celokupnog izbornog procesa. Osim toga, još jednom je **potvrđen preovlađujući stav građana da je neophodno menjati izborni sistem kako bi kroz trenutni način izbora svojih predstavnika u potpunosti mogli da ostvare svoju volju.** Natpolovična većina ispitanika (57%) se slaže sa tvrdnjom da bi građanima trebalo omogućiti da glasaju pojedinačno za poslanike ili odbornike, a ne isključivo za stranačke liste, a želju za promenom izbornog sistema potvrđuje i stav skoro dve petine ispitanika (37%) koji smatraju da se kroz trenutni izborni sistem i način na koji se biraju poslanici, ne može ostvariti volja građana na izborima.

- **Odnos građana Srbije prema protestima nakon predsedničkih izbora 2017. godine**

Nakon predsedničkih izbora održanih 2. aprila 2017. godine, u narednim nedeljama usledili su protesti građana, prvenstveno u Beogradu ali i u drugim gradovima i opštinama širom Srbije. Od građana koji su izneli svoj stav, najveći je broj onih koji ne podržavaju proteste (38%), svaki četvrti građanin ipak podržava proteste, a svaki peti je neodlučan. Iako gotovo trećina građana (31%) ne može da proceni kakva je prema njihovom mišljenju priroda protesta, skoro svaki treći ispitanik (31%) smatra da je reč o protestu građana nezadovoljnih pre svega socioekonomskim sistemom.

Da će u budućnosti doći do novih talasa protesta veruje zbirno 28% građana Srbije. Sa druge strane, ubedljiva većina građana (45%) ipak smatra da u budućnosti Srbiju ne čekaju novi talasi protesta. Da do novih protesta neće doći smatraju pre svega muški ispitanici i stariji ispitanici. Ipak, čak i kada bi eventualno došlo do novih protesta, većina građana ne bi učestvovala u njima (57%).

- **Poverenje u institucije i odnos prema EU/NATO integracijama**

Poverenje u sve institucije je u padu i to je najvažniji zaključak u ovom istraživačkom ciklusu. Da li se radi o prolaznom trendu koji je uslovljen periodom u kome je istraživanje realizovano (posle

predsedničke kampanje) ili će se ti trendovi zadržati i u budućnosti biće jedno od najvažnijih istraživačkih pitanja.

Samo pet institucija ima poverenje koje je veće od 30% i to su: (1) vojska (57%) i ona se nalazi na stabilnom prvom mestu već drugu godinu zaredom, (2) crkva/verska ustanova (46% što predstavlja osetan pad u odnosu na 2016. i 2015.), (3) policija (39%), (4) Vlada (33%) i (5) predsednik Republike (32%). U drugoj grupi institucija se nalaze one sa poverenjem između 20% i 30%: predsednik opštine/gradonačelnik (28%), parlament (25%), skupština opštine/grada (24%) i pravosuđe (21%).

Institucije koje bi trebalo da artikulišu zahteve u političkom sistemu imaju nisko poverenje građana – nevladine organizacije (16%), mediji (15%), sindikati (14%) i političke stranke (11%).

Na potencijalnom referendumu za ulazak u EU 45% građana bi glasalo „za“ (čime je zaustavljen trend pada) a 42% „protiv“ što je maksimum u poređenju sa prethodnih šest godina.

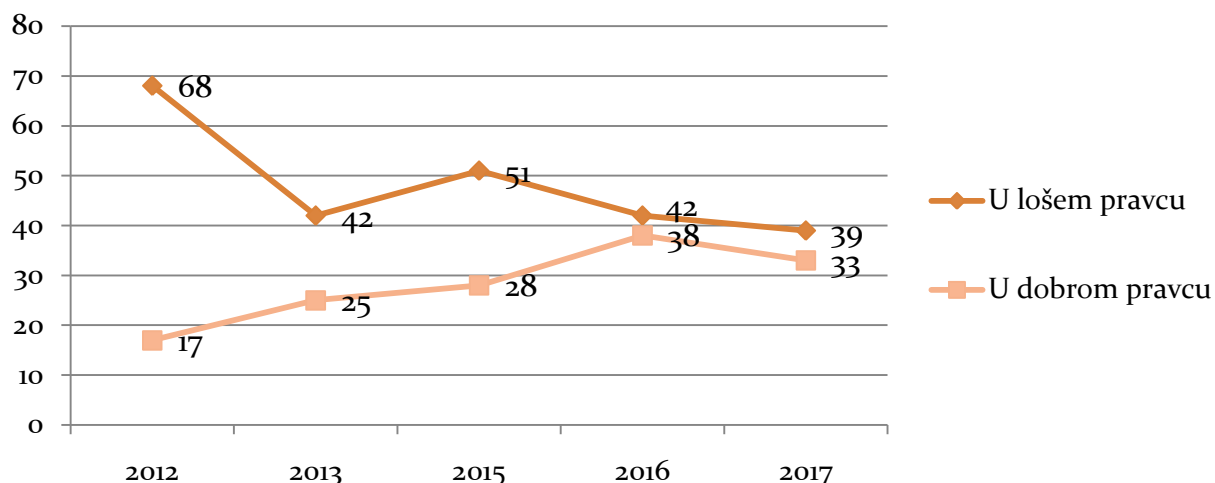
Podršku NATO integracijama daje svaki 11 ispitanik, dok je procenat protivnika dosegao 79%.

5. ODNOS GRAĐANA PREMA BLISKOJ PROŠLOSTI I SADAŠNJOSTI

Pitanje u kom pravcu se kreće Srbija je važno jer daje opštu sliku kako građani doživljavaju aktuelne socijalne i političke procese. Danas trećina ispitanih kaže da Srbija ide u dobrom pravcu, a 6% odsto više kaže da je taj pravac loš. U odnosu na prošlo istraživanje iz 2016. smanjen je procenat, kako onih koji kažu da je Srbija na dobrom putu, tako i onih koji misle obrnuto. Međutim, poredivši ovu godinu sa periodom od pre dve-tri, a posebno četiri godine zaključujemo da su nalazi daleko bolji što se posredno reflektuje i kroz izborne rezultate vladajuće koalicije.

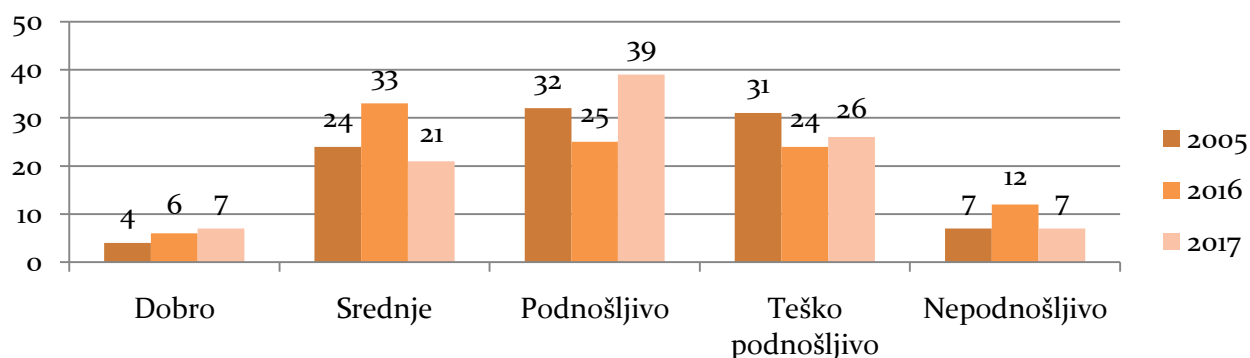
Kada govorimo o nezadovoljstvu u kom pravcu se kreće Srbija nalazimo da su iznad proseka nezadovoljni mlađi ispitanici (18-29 čak 50% i 30-39 48%), građani sa višom ili visokom školom, stručnjaci i tehničari.

Grafikon 5.1. Da li naša zemlja ide u dobrom ili u lošem pravcu, u %? (2012-2017)

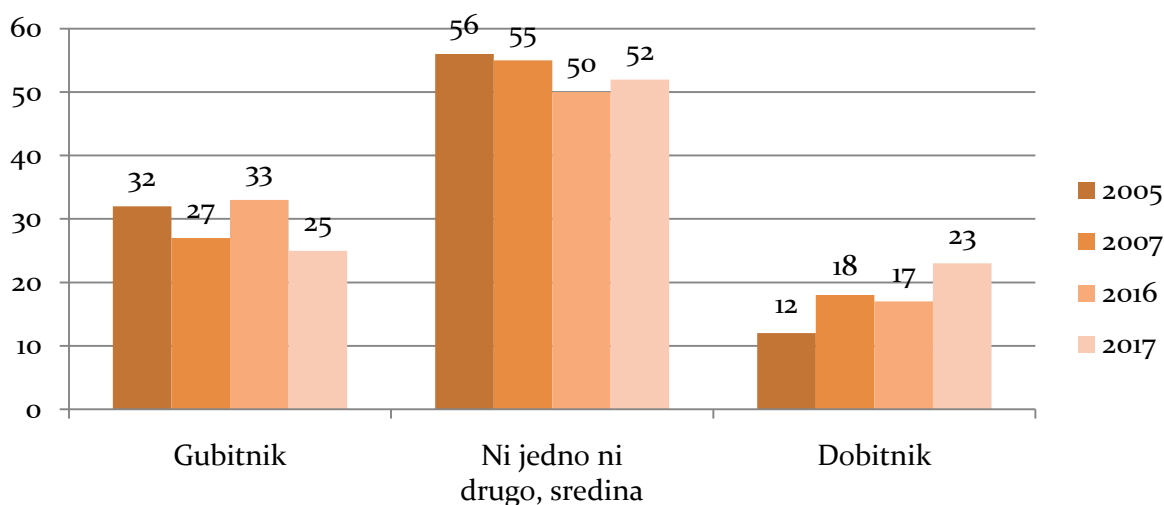
Skoro dve petine građana (39%) kaže da živi podnošljivo što je najviše u poslednje dve godine. Istovremeno se smanjio procenat građana koji kažu da žive srednje (sa 33% na 21%) pa je očito da se deo „nezadovoljnijih” prelio u grupu koji kažu da žive podnošljivo. Građana koji žive nepodnošljivo ili teško podnošljivo je jedna trećina. Na drugoj strani je 7% ispitanih koji žive dobro što je za nijansu više u odnosu na ranije cikluse.

Grafikon 5.2. Kako živite Vi i Vaša porodica? (u %)

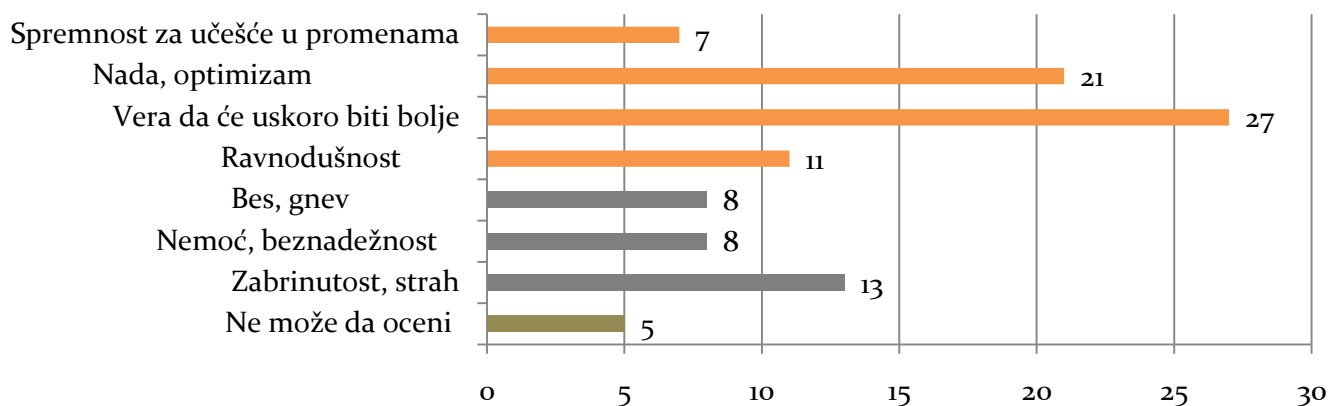
Srbija se već duži niz godina nalazi u tranzicionom procesu, koji je obilovao kontroverznim procesima i produkovao veliko nezadovoljstvo dela populacije. Poredeći dve predkrizne i dve krizne godine, nalazimo da je procenat građana koji sebe vide kao gubitnike tranzicije uvek bio veći: danas on iznosi 25%, što je pad u odnosu na prošlu godinu kada je svaki treći ispitanik sebe opisivao kao gubitnika tranzicije. S druge strane, imamo 23% građana koji sebe doživljavaju kao dobitnike tranzicije što je za 5%-11% više u odnosu na sva tri ranija ciklusa. Logično je da se kod ovakvih pitanja, većina odgovora kumulira oko „srednje“ varijable – ni jedno ni drugo i taj procenat nikada nije bio manji od polovine populacije.

Grafikon 5.3. Dobitnici ili gubitnici tranzicije? (u %)

Pitanje raspoloženja kod građana nije važno samo zbog njihovog individualnog osećaja već i zbog potencijala za politički aktivizam i mogućih protesta ili socijalnih promena. Ako uzmemo u obzir neku vrstu pozitivnog osećanja, zaključujemo da ono preovlađuje kod 55% ispitanika: 27% građana kaže da ima veru da će biti bolje, 6% manje kaže da oseća nadu i optimizam i 7% građana iskazuje želju za učešćem u promenama. Na drugoj strani je 13% građana koji su zabrinuti odnosno po 8% građana je koji osećaju bes i nemoć/beznadežnost što čini ukupno 29% populacije koja ima negativno ili pesimističko osećanje. Svaki deveti ispitanik je ravnodušan.

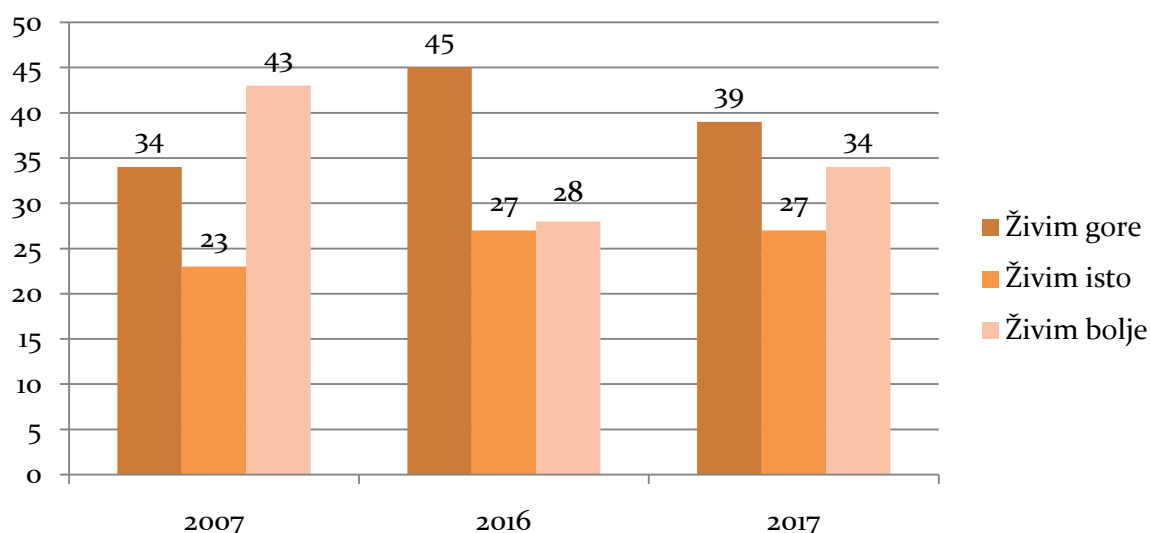
Grafikon 5.4. Koje je od sledećih raspoloženja kod vas najčešće? (u %)

U korelaciji sa prethodnim pitanjem je i sledeće u kome smo građane zamolili da nam na skali od 1 do 10 (gde je 1=loša budućnost, a 10=dobra budućnost) ocene kako vide svoju budućnost. Srednja prosečna ocena koju smo dobili – 5,8 ukazuje da su građani veoma oprezni u pogledu procena i da je bilo kakva vrsta optimizma krajnje uslovna.

Važno je uporediti kako građani ocenjuju svoj život ako ga uporede sa životom njihovih roditelja? Kao i ranijih godina (2007. i 2016.), veći je procenat anketiranih koji kažu da žive lošije (39%) nego onih koji kažu da žive bolje (34%). Ovo su bolji pokazatelji u odnosu na prošlu godinu (za 6% je više građana koji žive bolje), ali je i dalje lošije stanje nego predkrizne 2007. godine. Ovo nam ukazuje da su posledice ekonomske krize još uvek vidljive, ali da je i dalje veliki procenat građana koji život svojih roditelja u nekim prošlim režimima doživljavaju boljim nego sopstveni.

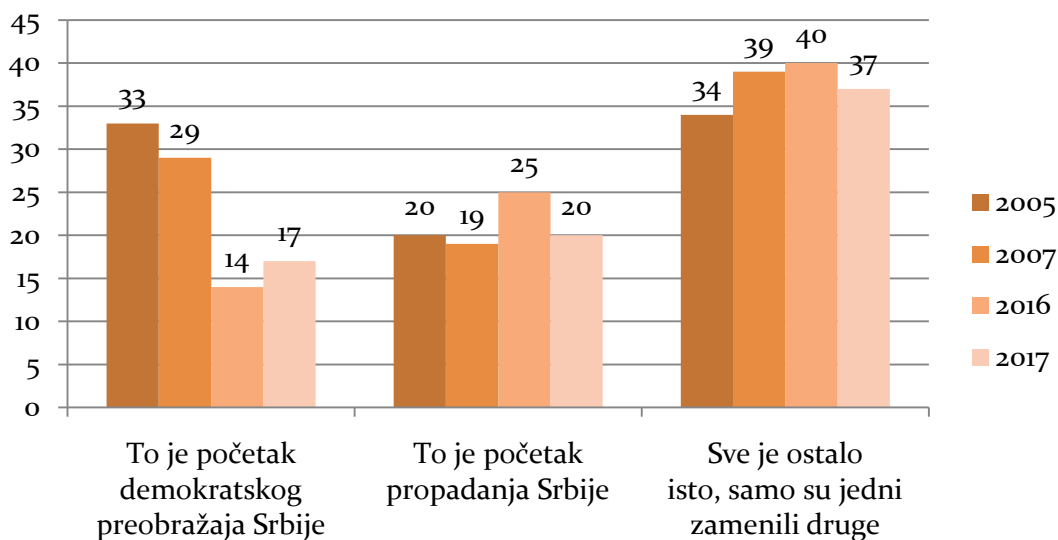
Grafikon 5.5. Da li vi živite lošije, isto ili bolje u odnosu na Vaše roditelje? (u %)

Odnos prema skorijoj političkoj istoriji smo merili kroz ispitivanje percepcije o dva važna politička događaja posle 2000. godine (važna u smislu posledica po unutrašnju politiku i stranački sistem): odnos građana prema 5. oktobru 2000. i prema političkim promenama iz 2012. godine kada je Srpska napredna stranka (SNS) oličena u njenom lideru A. Vučiću došla na vlast.

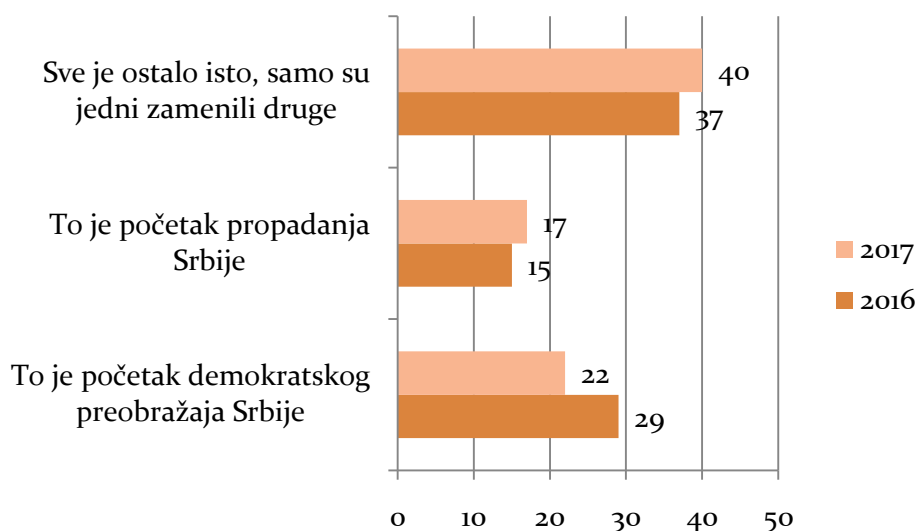
Kada je reč o petooktobarskim promenama, dva su najvažnija zaključka. Prvo, nastavljaju se trendovi po kojima je veći procenat građana koji misle da je to početak propadanja Srbije (ove godine 20% a prošle čak 25%) u poređenju sa onima koji veruju da se radi o početku demokratskog preobražaja Srbije (17% ove odnosno 14% prošle godine). To su obrnuti trendovi u odnosu na rane 2000-te godine, dok su podaci lošiji i u odnosu na period 2005-2007. Drugi važan nalaz je povećanje procenta građana koji kažu da je sve ostalo isto i da su jedni zamenili druge (taj procenat se manje-više stabilno kreće oko dve petine ispitanih).

Grafikon 5.6. Domet promena koje su izvršene 5. oktobra 2000. godine (u %)

Mnogi analitičari su promene iz 2012. nazvali političkim zemljotresom, aludirajući na dubinu promena koje su se desile. Da je dolazak A. Vučića i SNS na vlast početak demokratskog preobražaja Srbije misli 22% što je za 5% više nego što ima građana koji to isto tvrde za 5. oktobar 2000. godine. Međutim, to je osetan pad u odnosu na isti period prošle godine (tada je ovo tvrdilo 29%), a istovremeno se sa 15% na 17% povećao procenat građana koji kažu da je to početak propadanja države Srbije. Tačno je dve petine anketiranih koji kažu da su svi isti što je na nivou pitanja koje se odnosi i na petooktobarske promene.

Grafikon 5.7. Kakav je Vaš stav prema dolasku na vlast koalicije okupljene oko Aleksandra Vučića i Srpske napredne stranke 2012. godine? (u %)

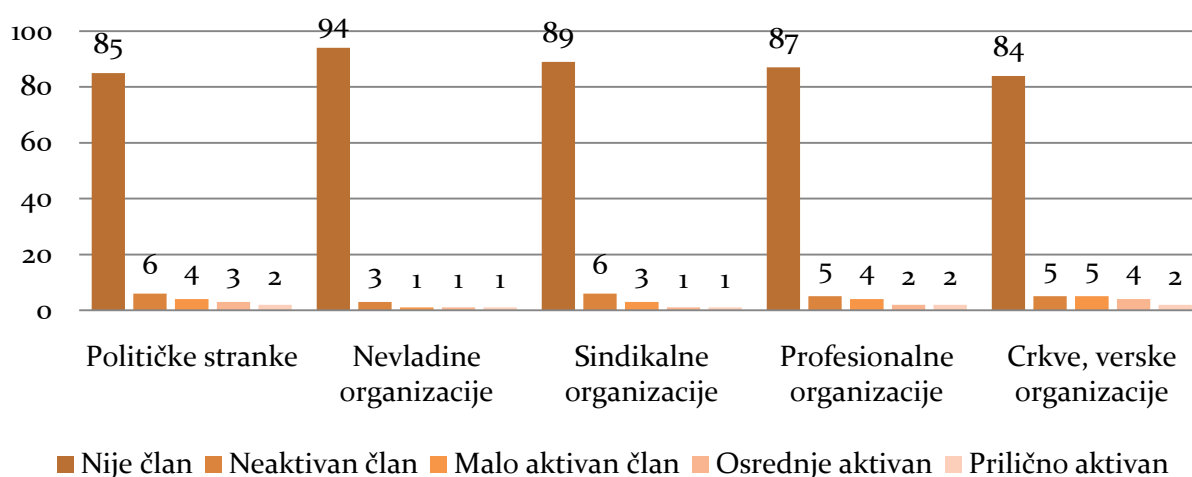
6. GRAĐANSKI I POLITIČKI AKTIVIZAM U SRBIJI

Građanski aktivizam znači u osnovi aktivno uključivanje građana u društveni život. Sa druge strane, politički aktivizam građana odnosi se na aktivnosti građana koji imaju nameru i potrebu da utiču na državne strukture, tela i uopšte na društveno političku situaciju u jednoj državi, bilo putem glasanja ili drugih oblika aktivizma. U tom smislu, posebno važno je ispitivanje odnosa građana prema političkom životu, kroz analizu njihove zainteresovanosti za politiku, percepciju razloga zbog kojih je angažman u političkom životu nizak i konačno, kroz analizu ključnih motiva za učestvovanje u političkom životu.

Grafikon koji sledi (6.1) prikazuje obim i intenzitet članstva u civilnim i političkim organizacijama. Kada bismo ove organizacije/institucije rangirali po broju članstva, na prvom mestu bi bila crkva, odnosno verska organizacija čije članstvo iznosi 16%, a zatim političke stranke - 15% ispitanika. Slede profesionalne organizacije (13%), sindikalne organizacije (11%) i konačno, nevladine organizacije, sa svega 6% članova. Ovaj poslednji nalaz ne iznenađuje, s obzirom na tradicionalno izuzetno nizak stepen poverenja građana prema radu nevladinih organizacija u zemlji (videti odeljak koji se odnosi na poverenje u institucije).

Ipak, ono što je veoma važno je činjenica da je pri merenju intenziteta članstva uočeno da su u svim organizacijama najčešći neaktivni članovi, i to najviše u političkim strankama - 6% od ukupno 15% članova, i u sindikalnim organizacijama, gde je neaktivnih članova više od polovine u ukupnom članstvu - 6% od 11%.

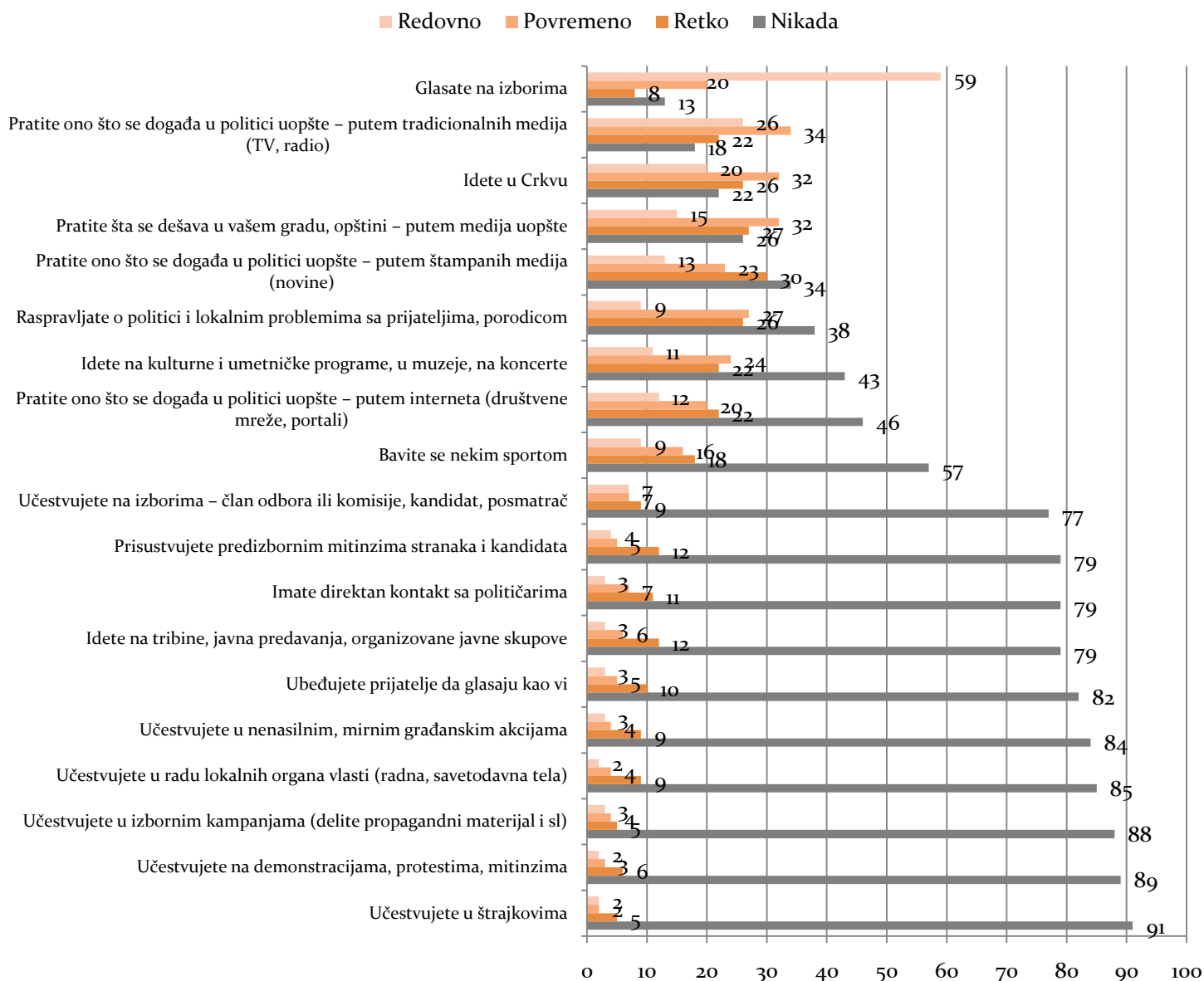
Grafikon 6.1. Obim i intenzitet članstva u civilnim i političkim organizacijama (u %)

Najviše osrednje i prilično aktivnih članova nalazimo u slučaju crkve/verske organizacije (zbirno 6%) i u slučaju političkih stranaka (zbirno 5%), dok ih je najmanje u sindikalnim i nevladinim organizacijama (po 2%).

Na grafikonu 6.1. smo videli stepen građanskog (ne)aktivizma, ali zanimalo nas je koje su to aktivnosti koje građani Srbije ipak više praktikuju od drugih i koliko često (grafikon 6.2).

Grafikon 6.2. Da li i ako da, koliko često..., u %

Možemo primetiti da građani Srbije, iako nisu članovi političkih organizacija, praktikuju svojevrsni politički aktivizam u užem smislu. Naime, iako građani nisu članovi političkih organizacija, oni izlaze redovno na izbore, a uz to manje ili više redovno prate ono što se događa u politici. Natpolovična većina ispitanika (59%) rekla nam je da redovno izlazi na izbore, a ako tome dodamo 20% onih koji povremeno izlaze na izbore, dobijamo podatak da skoro četiri petine građana Srbije manje ili više redovno izlazi na izbore i aktivno bira svoje političke predstavnike. Takođe, zbirno gledano, preko polovine građana Srbije (60%, od čega 26% redovno a 34% povremeno) manje ili više redovno prati politička dešavanja u zemlji i to putem tradicionalnih medija, pre svega televizije

i radija. Sa druge strane, udeo onih koji kažu da nikada ne izlaze na izbore je 13%, a onih koji nikada ne prate politička dešavanja u zemlji putem tradicionalnih medija je 18%.

Bitno je primetiti da nešto više muškaraca nego žena glasa na izborima (iako ova razlika nije toliko da bi se mogla uspostaviti statistička pravilnost), ali i da broj onih ispitanika koji su rekli da nikada ne izlaze na izbore opada sa porastom broja godina ispitanika (tako je među onima koji nikada ne glasaju čak 25% mladih, 23% onih koji imaju 30-39 godina, 18% ispitanika koji imaju 40-49 godina, 14% onih koji imaju 50-59 godina i isto toliko onih između 60 i 69 godina a samo 5% starijih od 70 godina nikada ne glasa). Takođe, ženski respondenti su češće birali opciju da nikada ili retko prate politička dešavanja u zemlji, dok su muškarci češće birali opciju da povremeno i redovno prate događaje iz sfere politike putem tradicionalnih medija (redovno političke događaje putem tradicionalnih medija prati 46% žena i 54% muškaraca, povremeno 45% žena i 55% muškaraca, retko 55% žena i 45% muškaraca, odnosno nikada takođe 55% žena i 45% muškaraca).

Jedini preostali odgovor gde beležimo više od polovine ispitanih građana koji praktikuju manje ili više redovno pojedinu aktivnost jeste odlazak u crkvu/versku ustanovu – svaki peti građanin redovno odlazi u crkvu/versku ustanovu (20%), a svaki treći povremeno (32%). Na četvrtom mestu nalazi se praćenje političkih dešavanja na lokalnom nivou, gde zbirno 47% građana redovno ili povremeno barem prati informacije o lokalnim politikama u njihovoj opštini/gradu.

Sve preostale aktivnosti koje smo ponudili građanima, a koje su prikazane na grafikonu 6.2, beleže više odgovora koji ukazuju na neaktivnost nego na aktivnost građana. Tako više građana ne prati nego što prati politička dešavanja u zemlji putem interneta ili štampanih medija (64% ispitanika kaže da ne prati politička dešavanja u zemlji putem štampanih medija odnosno 68% isto to kaže za internet portale i društvene mreže); zbirno 64% građana nije nikada ili retko raspravlja o politici i lokalnim problemima sa svojim prijateljima i porodicom; 77% građana nije nikada učestvovalo u izborima; 79% ispitanika nikada nije prisustvovalo predizbornim mitinzima niti je imalo direktan kontakt sa političarima; ubeđivanje prijatelja da glasaju za istu političku opciju nikada nije praktikovalo 82% respondenata; u radu lokalnih organa vlasti (radna i savetodavna tela) nikada nije učestvovalo 85% građana; u izbornim kampanjama 88% građana nikada nije učestvovalo, a 89% ispitanika nije nikada učestvovalo ni u demonstracijama, protestima, mitinzima.

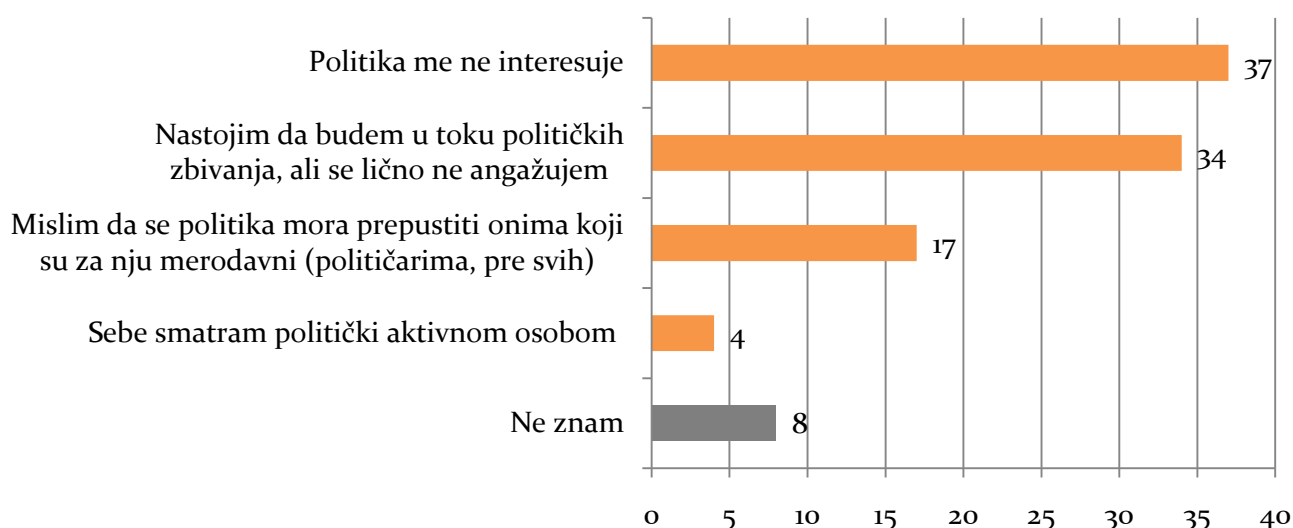
Čak i ukoliko posmatramo građanski aktivizam šire, ne samo kroz prizmu političkog aktivizma, na istom grafikonu možemo videti da je udeo građana koji su aktivni nizak. Naime, preko dve petine građana Srbije (43%) nije nikada išlo na kulturne i umetničke događaje, u muzeje ili koncerte, a još 22% responđenata kaže da to praktikuje retko. Natpolovična većina ispitanika nije sportski aktivna – 57% građana nije se nikada bavilo nekim sportskim aktivnostima, 18% to čini retko, 16% povremeno a tek svaki 11 građanin kaže da se redovno bavi nekim sportom. Bilo kakve tribine, javna predavanja ili skupove nije posetilo nikada 79% ispitanika, a zbirno samo 9% građana praktikuje ovu vrstu građanskog aktivizma manje ili više redovno. Uz navedeno, 84% ispitanih građana kaže da

nikada nije bilo deo mirnih, nenasilnih građanskih akcija, a čak 91% ispitanika nikada nije učestvovalo u štrajkovima. Imajući u vidu starosnu strukturu ispitanika u ovom istraživanju (46% ispitanika starije je od 50 godina), ovaj podatak dodatno pokazuje koliko je položaj sindikata u državi oslabljen.

6.1. ODNOS GRAĐANA SRBIJE PREMA POLITICI I POLITIČKIM PARTIJAMA

Kada je reč o odnosu prema politici kao takvoj, nalazimo čak 37% ispitanika koje politika uopšte ne interesuje. Ukrštanje ovog nalaza sa demografskim karakteristikama ispitanika pokazalo je da su apolitičnosti skloniji mlađi ispitanici (od 18 do 29 godina), žene i oni koji imaju osnovno i srednje obrazovanje, ali i u većoj meri stanovnici gradskih i prigradskih naselja. Onih koji nastoje da budu u toku, odnosno da se informišu o političkim zbivanjima, ali da se ne angažuju lično u samoj politici, nalazimo nešto više od trećine – 34%. Na ovaj odgovor u dominantnoj meri utiču ispitanici koji žive u urbanim područjima. Prepuštanje politike i političkih tema onima koji su za to merodavni (prvenstveno političarima) stav je koji bira skoro svaki šesti ispitanik (17%), bez značajnih razlika u odnosu na demografske karakteristike. Konačno, pronalazimo i 4% onih ispitanika koji sebe smatraju politički aktivnim – u ovoj grupaciji se nalazi najviše ispitanika iz gradskih i prigradskih naselja, mlađih i edukovanijih (na primer, polovina ispitanika koji su se izjasnili kao politički aktivni završili su višu školu ili fakultet).

Grafikon 6.3. Gledano u celini, kakav je Vaš odnos prema politici? (u %)

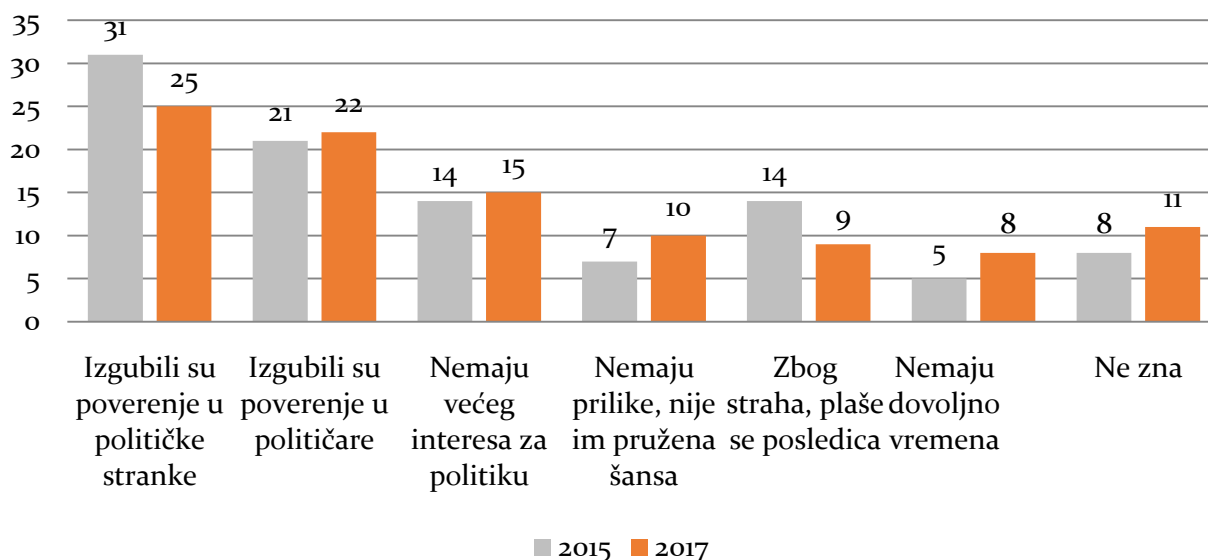
Ispitanici kao najčešći razlog zbog koga se mnogi građani ne uključuju u većoj meri u politički život izdvajaju nedostatak poverenja u političke stranke – njih 25%. Još 22% izdvaja nedostatak poverenja u političare, što zbirno čini 47% građana koji se u političkom životu ne angažuju prvenstveno zbog nepoverenja. Ovaj podatak ne iznenađuje s obzirom da je ponovo uočen izuzetno visok nivo nepoverenja prema političkim strankama, od čak 56%. Nedostatak interesovanja kao osnovni

„Jačanje odgovornosti izabраниh predstavnika građana u Srbiji (Ljudi na prvom mestu)“

razlog izdvaja 15% ispitanika, nedostatak prilika (nemanje šansi) navodi svaki deseti građanin, a strah od posledica bavljenja politikom svaki 11. ispitanik (9%). Konačno, nedostatak vremena kao objektivni razlog navodi 8% ispitanika.

Poređenja radi, na grafikonu koji sledi dat je komparativni prikaz ovih nalaza sa nalazima istraživanja koje je CeSID sproveo tokom 2015. godine¹. Opšti utisak je da je onih koji smatraju da je osnovni razlog nepoverenje manje za oko pet procenata u odnosu na period od pre dve godine, ali i da raste broj onih ispitanika koji veruju da nemaju priliku niti šansu da učestvuju u političkom životu. Strah, odnosno posledice delovanja u politici kao razlog neučestvovanja u političkom životu sada navodi za oko 5% manje ispitanika².

Grafikon 6.4. Zašto se mnogi građani u većoj meri ne angažuju u političkom životu? Usporedni prikaz rezultata istraživanja iz 2015. i 2017. godine (u %)

Istovremeno, postavljeno je i pitanje koji su razlozi zbog kojih se građani uopšteno angažuju u političkom životu. Na pitanje su odgovarali svi ispitanici (zanimao nas je opšti stav), a ne samo ispitanici koji su članovi stranaka ili su zainteresovani za politiku.

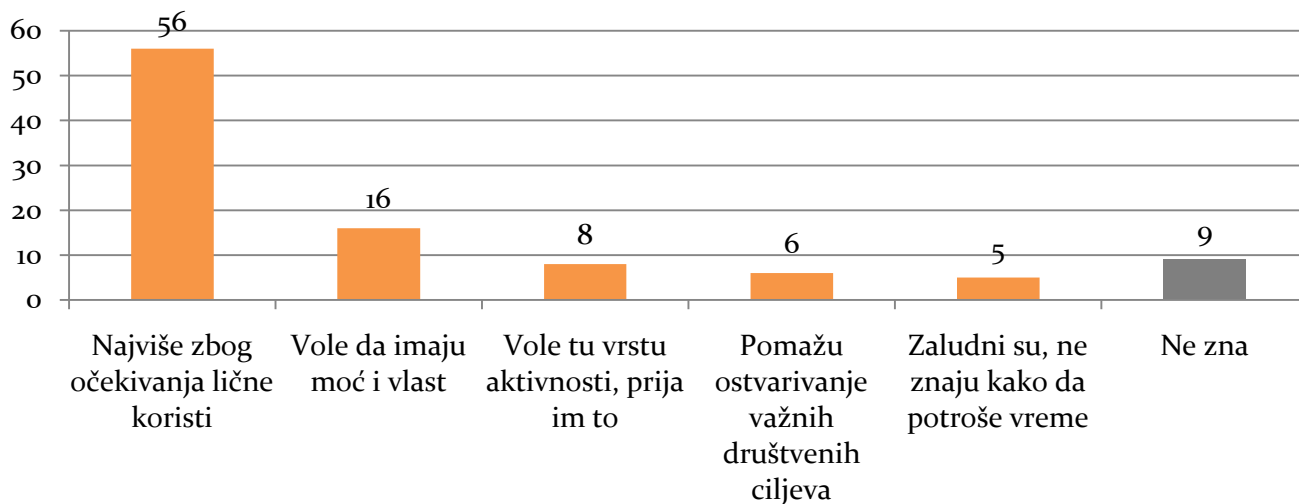
Pokazalo se da svega 6% ispitanika veruje da se građani bave politikom jer na taj način pomažu ostvarivanju važnih društvenih ciljeva. Svi ostali imaju negativniji stav, koji se kreće od uverenja da su ti građani zaludni i da ne znaju na koji način da potroše vreme (5%), da vole tu vrstu aktivnosti (8%), da vole da imaju moć i vlast (16%) i konačno, da se u političkom životu najviše angažuju jer očekuju ličnu korist. Poslednji navedeni stav deli više od polovine ispitanika – čak 56%, što ukazuje na to da se političko delovanje doživljava prvenstveno kroz prizmu lične koristi, materijalne ili neke

¹ Videti: <http://www.cesid.rs/istrazivanja/aktivizam-gradana/>

² U istraživačkom ciklusu iz 2015. godine, pored odgovora „zbog straha, plaše se posledica“ nalazio se i odgovor „nemaju od toga koristi, a mogu imati štete“. Radi lakšeg poređenja, ova dva odgovora su spojena u jedan i zbirno prikazana.

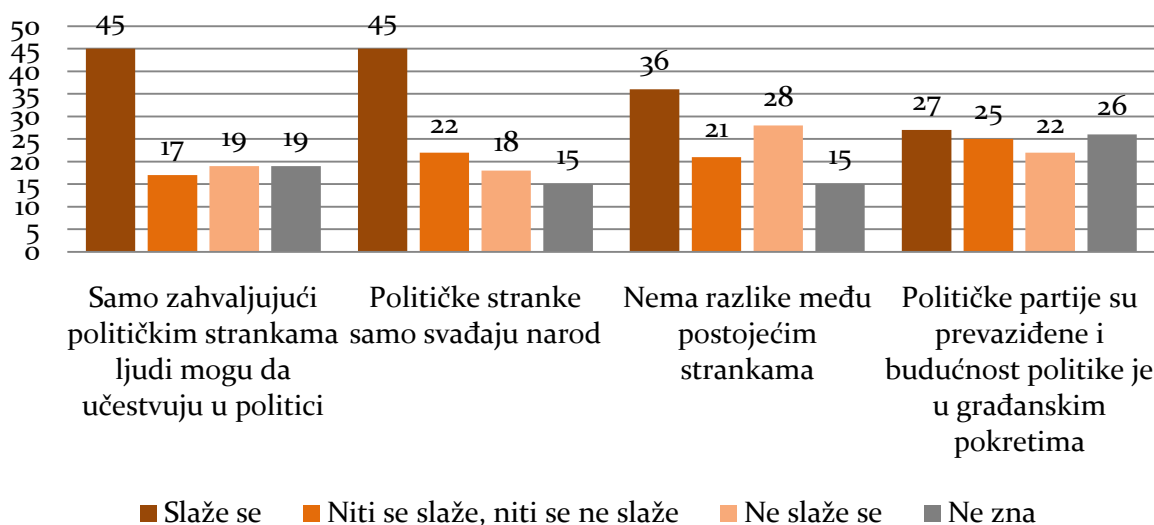
druge. I ovaj rezultat treba tumačiti u skladu sa nalazima o opštem nepoverenju u institucije, odnosno u političke partije kao takve.

Grafikon 6.5. ... a od onih koji su angažovani, zašto se većina angažuje u političkom životu? (u %)

Analiziran je i odnos prema političkim partijama (grafikon 6.6). Ispitanicima su ponuđene četiri tvrdnje i data im je mogućnost da na petostepenoj skali izraze svoj stav prema svakoj od njih (gde 1 znači potpuno neslaganje, a 5 potpuno slaganje). Najviši stepen slaganja izražen je u slučaju tvrdnji da ljudi samo zahvaljujući političkim strankama mogu da učestvuju u politici i da političke stranke samo svađaju narod – po 45% ispitanika. U slučaju obe tvrdnje približan je i stepen neslaganja – 19, odnosno 18%. u slučaju druge tvrdnje, uočeno je da nju najviše prihvataju oni ispitanici koji generalno nisu zainteresovani za politiku i oni koji (uopšte) nemaju poverenja u političke stranke (njih 60%).

Grafikon 6.6. Odnos ispitanika prema političkim partijama (u %)

Nešto više od trećine ispitanika veruje da među postojećim strankama nema razlike – 36%. Kao i u prethodnom slučaju, i ovde pronalazimo najveći broj ispitanika koji nemaju interesovanje za

politiku i politički život, ali i značajan udeo onih koji se za nju interesuju ali odbijaju da se u nju lično uključe. Očekivano, izostanak pravljenja razlike između različitih političkih partija primećujemo u najvećem obimu kod onih ispitanika koji nemaju poverenja u ove institucije – u ovom slučaju čak 85%. Manje od trećine ispitanika odbija tvrdnju da nema razlike između političkih partija – na ovakvu frekvenciju odgovora najviše utiču oni koji se o politici informišu iako se ne uključuju lično u nju.

Konačno, da su političke partije prevaziđene i da budućnost politike leži u građanskim pokretima (a ne u partijama), smatra 27% ispitanika (grafikon 6.6). Kod ove tvrdnje uočavamo vrlo približan procenat različitih odgovora, s obzirom da je onih koji se sa tvrdnjom ne slažu 22%, a onih koji su neopredeljeni 25% (uz još 26% ispitanika koji nisu znali da odgovore na pitanje). Jedino kod glasača Saše Jankovića pronađen je natpolovičan broj ispitanika (54%) koji se slažu sa tvrdnjom da će građanski pokreti preuzeti dominantnu poziciju u političkom životu.

7. POLITIČKI AKTIVIZAM I VREDNOSNE ORIJENTACIJE GRAĐANA SRBIJE

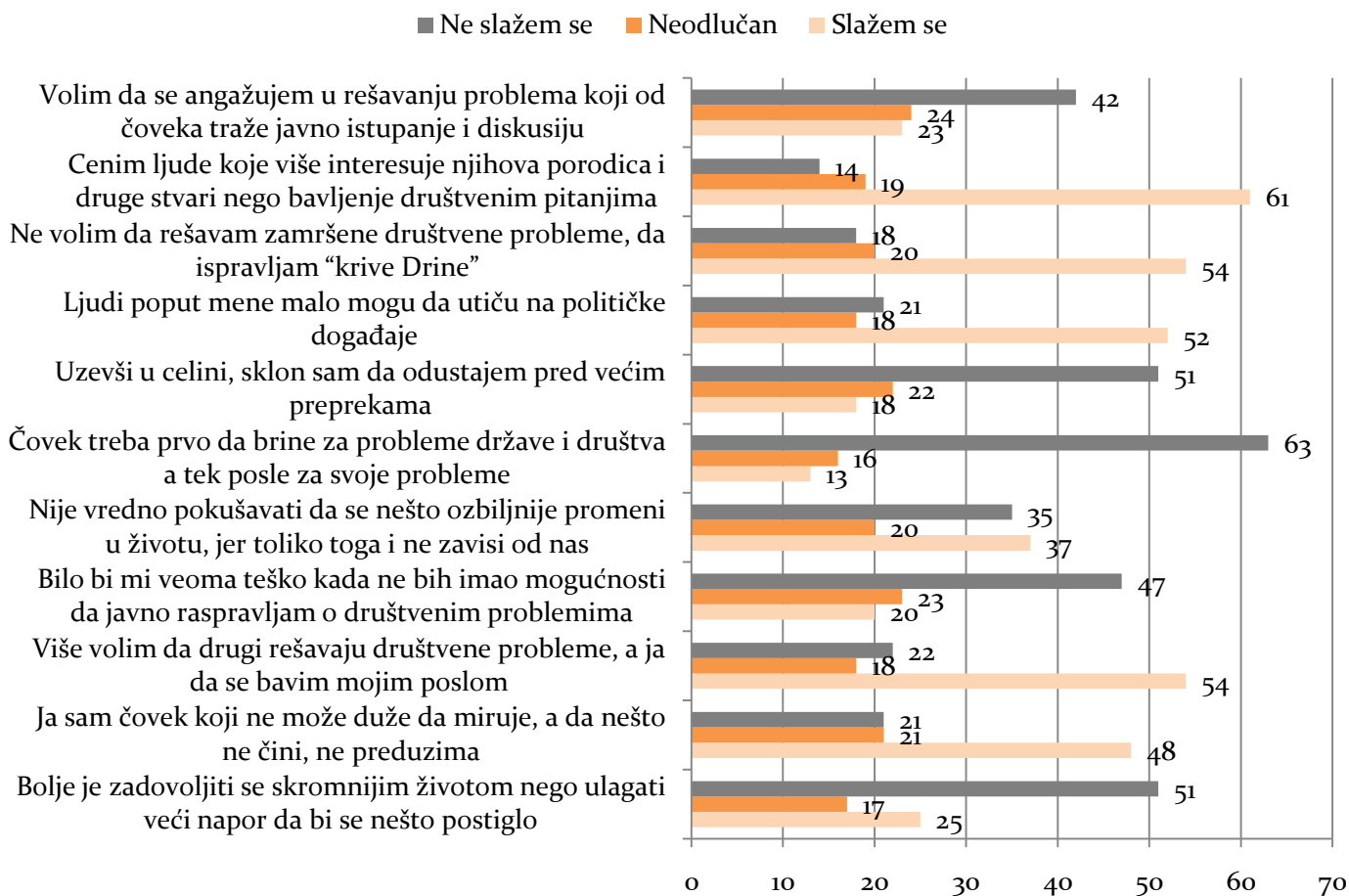
Pokušavajući da pružimo objašnjenje za izrazito nizak stepen građanskog, kao i političkog aktivizma u Srbiji, građanima smo ponudili bateriju pitanja sa iskazima kojima bismo mogli da merimo vrednosne orijentacije i povežemo ih sa aktivizmom (grafikon 7.1).

Među navedenim tvrdnjama pronalazimo visok stepen introventnog ponašanja, okretanja sebi, te tradicionalnim vrednostima, uz istovremeno odbacivanje vrednosti univerzalizma i zalaganja za više ciljeve.

Tako većina građana Srbije ne voli da se angažuju u rešavanju problema koji od njih traže javno istupanje i diskusiju (42%, dok 23% nema problem sa ovakvim pristupom rešavanja problema), ne voli da rešava „zamršene društvene probleme i ispravlja krive Drine“ (54%), ne bi imali problem i ne bi im bilo teško kada ne bi imali mogućnost da raspravljaju o društvenim problemima (47%).

Postoji korelacija između političkog aktivizma i konzervativnih vrednosti oličenih pre svega u konformizmu i isticanju lične sigurnosti. I zaista, većina građana Srbije razlog za proteste vidi u niskom standardu, visokoj nezaposlenosti, radnoj i egzistencijalnoj nesigurnosti, te bi učestvovali u protestima samo ako bi bila ugrožena bezbednost i egzistencija njihove porodice. Ponudeni iskazi i odgovori ispitanika govore u prilog ovoj tezi, a posebno o stepenu konformizma i isticanju lične sigurnosti ispitanika. Naime, 61% respondenata se složilo sa iskazom da „cene ljude koje više interesuje njihova porodica i drugi problemi nego bavljenje društvenim pitanjima“, 63% ispitanih građana ne slaže se sa tvrdnjom „Čovek treba prvo da brine za probleme države i društva pa tek onda za svoje probleme“, a natpolovična većina (54%) više voli da drugi rešavaju njihove probleme, a da se oni bave svojim poslom.

Grafikon 7.1. Vrednosne orijentacije i politički aktivizam građana, u %

Ukoliko pogledamo odgovore onih koji kažu da nikada ne izlaze na izbore, natpolovična većina (56%, a još 19% je neodlučno) se slaže sa tim da više voli da drugi rešavaju društvene probleme a da se oni bave svojim problemima, uz 55% njih koji nikada ne glasaju i ujedno se ne slažu sa tvrdnjom da ljudi prvo treba da se brinu o problemima države i društva pa tek onda za svoje probleme. Takođe, čak 65% građana koji kažu da ne prate politička dešavanja u zemlji više voli da neko drugi rešava društvene probleme a da se oni bave svojim problemima.

Svojevrsni fatalizam i vera da svojim aktivizmom ne mogu ništa promeniti takođe je karakteristična za građane Srbije – preko polovine ispitanih građana (52%) ne veruje da može da utiče na političke događaje, a mišljenje građana je podeljeno kada je reč o tome da li je uopšte moguće nešto ozbiljnije promeniti u životu, jer dosta stvari ne zavise od nas samih (37% ispitanika se slaže sa ovom tvrdnjom, a 35% se ne slaže, dok je svaki peti građanin neodlučan).

Pojedina komparativna istraživanja³ su pokazala da postoje razlike u političkom aktivizmu između različitih država koje koreliraju pozitivno sa stepenom demokratizacije društva – što je veći stepen demokratizacije veći je i stepen političkog aktivizma i obrnuto. Imajući ovo u vidu i, ne iznenađuje ni stepen političkog aktivizma građana Srbije.

8. ODNOS GRAĐANA SRBIJE PREMA PREDSEDNIČKIM IZBORIMA 2017. GODINE

Predsednički izbori u Srbiji održani su 2. aprila 2017. Pored neuobičajene i (ne)očekivane pobeđe jednog kandidata u prvom krugu, pokrenuta je diskusija u javnosti o tome da li je, i u kojoj meri, celokupan izborni proces bio organizovan uz poštovanje svih demokratiskih standarda i procedura. U ovom delu izveštaja posebnu pažnju ćemo obratiti na utvrđivanje stavova građana po pitanju subjektivne percepcije izbornog procesa, ocene ponašanja svih izbornih aktera ali i njihov odnos prema trenutnom izbornom sistemu i načinu na koji biraju svoje predstavnike u zakonodavnim telima na republičkom i lokalnom nivou.

Iako je 2011. godine donet Zakon o jedinstvenom biračkom spisku koji je značajno unapredio stanje po pitanju registracije birača, Srbija se i danas suočava sa problemima koji su uslovljeni naežuriranim i nepreciznim biračkim spiskovima čime se ionako krhko poverenje u celokupni izborni proces dodatno urušava. Prema zvaničnim podacima, na poslednjim izborima za predsednika Republike je glasalo nešto više od 54% punoletnih građana Srbije. S obzrom na specifičnu težinu koju je ovaj izborni proces imao za kandidate opozicije koji su očekivali da uz povećanu izlaznost mogu izbore uvesti u drugi krug i na taj način oslabiti pozicije vladajuće Srpske napredne stranke i njenog lidera Aleksandra Vučića, tek natpolovična izlaznost građana je ocenjena kao neuspeh i unutar stručne javnosti se počelo raspravljati o razlozima zbog kojih građani ne koriste svoje pravo glasa.

Treba imati u vidu da se procenat od 54% onih koji su glasali na Predsedničkim izborima dobija ukoliko se kao parametar uzme zvanični podatak o 6,7 miliona građana koji su upisani u birački spisak. S obzirom na to da biračko pravu u Srbiji stižu svi državljani republike koj su stariji od 18 godina, podatak da je broj birača za svega 400 000 manji od broja građana prema poslednjem popisu, ne treba da čudi.⁴

Sa druge strane, prema nezvaničnim procenama, broj birača koji se mogu zaista pojaviti i glasati na izborima u Srbiji varira između 5 i 5,5 miliona, što je značajno niže od zvaničnih podataka

³ Vecchione et al (2015). „Personal values and political activism: A cross-national study”. *British Journal of Psychology*, 106, 84–106.

⁴ Više o razlozima disproporcije između broja birača i broja građana prema rezultatima Popisa iz 2011. godine videti na <http://www.cesid.rs/sta-radimo/izvestaj-sa-predsednickih-izbora-2017-godine/>

Republičke izborne komisije. Uzevši u obzir navedene parametre, postavlja se pitanje koliko građana je zaista glasalo na poslednjim izborima u Srbiji?

Kada postavimo ovo pitanje pred građane koji su učestvovali u istraživanju, dobijamo izuzetno visok procenat ispitanika koji tvrde da su glasali na izborima. Prema nalazima istraživanja čak 79% ispitanika potvrđuje svoje učešće u izbornom procesu. Naravno, i ovo je podatak koji treba uzeti sa rezervom jer se radi o socijalno poželjnom odgovoru koji uslovljava da se određeni procenat građana koji se nisu pojavili na biračkim mestima izjasni drugačije. No bez obzira na to, treba imati u vidu da je izlaznost na izborima znatno veća od one koja se meri korišćenjem zvaničnih podataka Republičke izborne komisije.

Unutar one grupe građana koji su potvrdili da nisu uzeli učešća u izbornom procesu, a koja čini nešto više od jedne petine ispitanika (21%), većina priznaje da nije izašla na izbore jer je politika i izbori uopšte ne zanimaju – grafikon 8.1.

Grafikon 8.1 – Zbog čega niste izašli na Predsedničke izbore?

Slede objektivni razlozi koji se pre svega odnose na bolest ili nemogućnost da se poseti biračko mesto zbog čega nešto više od jedne petine građana (22%) nije glasalo na izborima. Na trećem mestu među razlozima izborne apstinencije se nalazi malodušnost i verovanje da su ovi izbori bili unapred odlučeni, zbog čega je 17% građana odlučilo da odustane od glasanja.

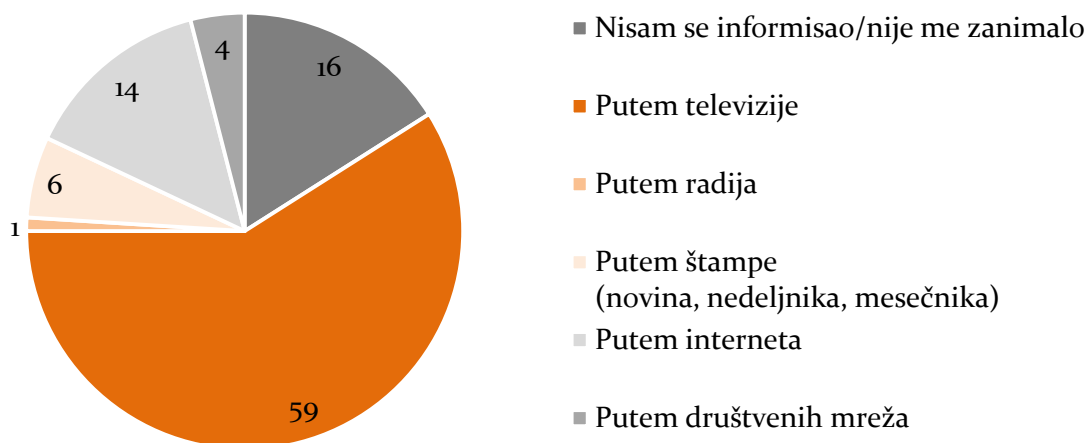
Važno je pomenuti i činjenicu da je na apstinenciju 12% ispitanika u najvećoj meri uticala neodgovarajuća ponuda kandidata koji ih kroz svoju kampanju nisu uverili da im treba dati podršku. Demografska struktura apstinenata ukazuje da od izbora u većoj meri u odnosu na prosek odustaju mladi, i to pre svega oni koji su tek stekli paravo glasa i koji spadaju u starosnu kategoriju između

18 i 29 godina života. U najvećoj meri je reč o nesvršenim studentima koji još uvek ne pokazuju osnovno interesovanje za političke prilike. Pored faktora godina, koji igra izuztno bitnu ulogu, neophodno je pomenuti da još jedna ranjiva grupa, žene, pokazuje nešto slabiji interes za izborni proces u odnosu na muškarce.

Pored biračkih spiskova, predsednički kandidati koje su podržavale opozicione partijesu izneli veliki broj pritužbi na rad medija u izbornoj kampanji. Kada se uzme u obzir činjenica da je jedino telo koje je imalo nadležnost da prati rad medija, Regulatorno telo za elektronske medije (REM), odustalo od praćenja rada elektronskih medija u toku izborne kampanje, stavovi opozicije o neregulisanoj medijskoj kampanji i brojnim zloupotrebama u njoj dobijaju na snazi.

Grafikon 8.2 – Na koji način ste se najčešće obaveštavali o kandidatima za predsednika i njihovim aktivnostima u izbornoj kampanji?

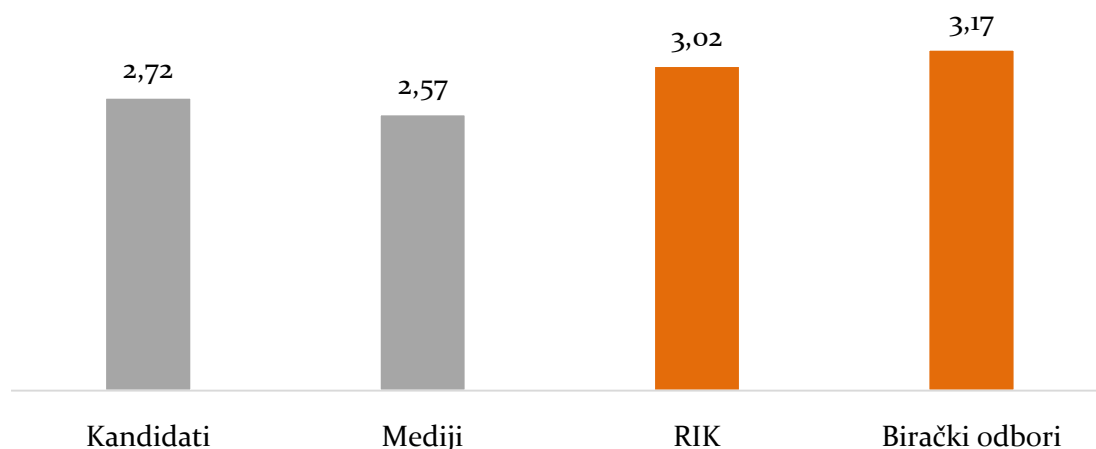

Značaj praćenja rada elektronskih medija u toku izborne kampanje dodatno ističe podatak da je za 59% ispitanika televizija bila ključni izvor informisanja o predsedničkim kandidatima i njihovoj kampanji – grafikon 8.2.

Iako se danas ističe značaj interneta i poruka koje do potencijalnih glasača stižu putem društvenih mreža, nalazi ukazuju da je televizija još uvek primarni izbor građana po pitanju informisanja o političkim prilikama u zemlji. Manje od jedne petine ispitanika (18%) je do informacija o predsedničkim kandidatima i njihovim aktivnostima dolazilo putem interneta (14%) i društvenih mreža (4%).

Tradicionalni mediji, koji su nekada igrali veoma važnu ulogu u informisanju, poput radija i štampanih medija polako padaju u drugi plan među građanima Srbije.

Grafikon 8.3 – Prosečna ocena učesnika izborne kampanje iz ugla obezbeđivanja za fer i poštene izbore

Uticao medija na izborni proces i dalje je veoma snažan, pa zbog toga posebno zabrinjava podatak da su mediji najlošije ocenjen akter izborne kampanje – grafikon 8.3.

Građani su imali prilike da na školskoj skali (1 – nedovoljan, 5- odličan) daju svoju ocenu ponašanja kandidata, medija, Republičke izborne komisije i biračkih odbora u izbornoj kampanji. Pokazalo se da su građani veoma kritični prema načinu na koji su se mediji bavili izborima i kako su prikazali predsedničke kandidate, pa su tako njihov rad vrednovali prosečnom ocenom od 2,57. Nešto bolje su ocenjeni predsednički kandidati sa 2,72, mada se nešto niža ocena kojom su građani vrednovali njihovo ponašanje u kampanji može tumačiti kratkom ali izuzetno „prljavom“ izbornom kampanjom u kojoj je ponašanje kandidata u međusobnoj komunikaciji često prelazilo granice pristojnosti.

Sa druge strane, možda i iznenađujuće visoke prosečne ocene beležimo po pitanju rada Republičke izborne komisije (RIK) i biračkih odbora. Pored svih kritika kojima je Republička izborna komisija bila izložena u toku kampanje ali i po završetku izbornog procesa, građani su rad ovog tela vrednovali prosečnom ocenom 3,02. Dobar posao koji su obavili birački odbori je potvrđen i kroz prosečnu ocenu od 3,17 čime su oni postali najbolje ocenjen akter izbornog procesa.

Bolja percepcija rada RIK-a, ali pre svega samih biračkih odbora, je nadasve posledica toga što ovoga puta nije došlo do spajanja izbornih procesa, čime je posao za organe koji se bave izbornim procesom bio značajno olakšan u odnosu na prethodne izbore održane u aprilu 2016. godine.

Potvrdu da su građani izuzetno kritični prema medijima, kao i da su najbolje ocenili rad biračkih odbora u toku izbornog procesa, pronalazimo u slaganju ili neslaganju sa tvrdnjama navednim u grafikonu 8.4.

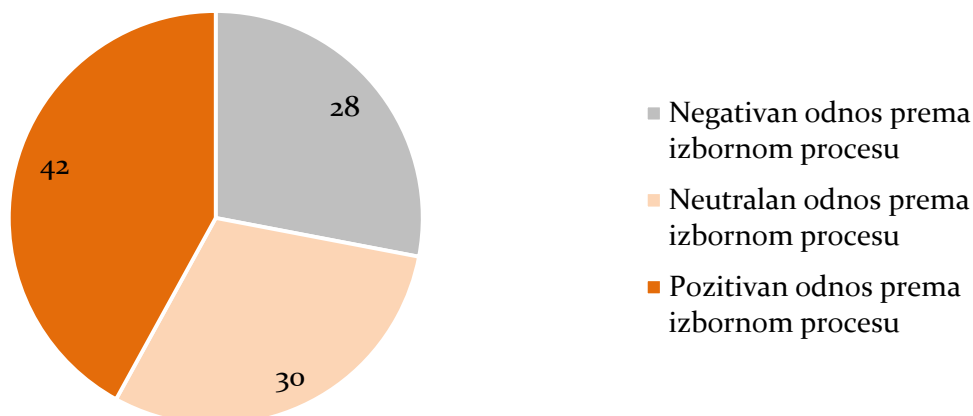
Grafikon 8.4 – Da li se slažete ili ne slažete sa sledećim tvrdnjama

Više od jedne trećine ispitanika (36%) se ne slaže da su mediji profesionalno radili svoj posao i da su svakom od kandidata omogućili dovoljno prostora da upozna građane sa svojim idejama. Tek svaki peti građanin veruje u profesionalizam medija i njihovu neutralnost u izbornom procesu (22%).

Sa druge strane, polovine građana smatra da su birački odbori bili dobro organizovani i da su omogućavali ostvarivanje biračkog prava bez bilo kakvih poteškoća. Sa ovom tvrdnjom se ne slaže tek svaki jedanaesti ispitanik (9%). Radom Republičke izborne komisije je zadovoljno 29% ispitanika, dok je za nijansu manje onih koji se ne slažu sa tim da je RIK dobro organizovao celokupan izborni proces.

Grafikon 8.5 – Odnos građana prema izbornom procesu

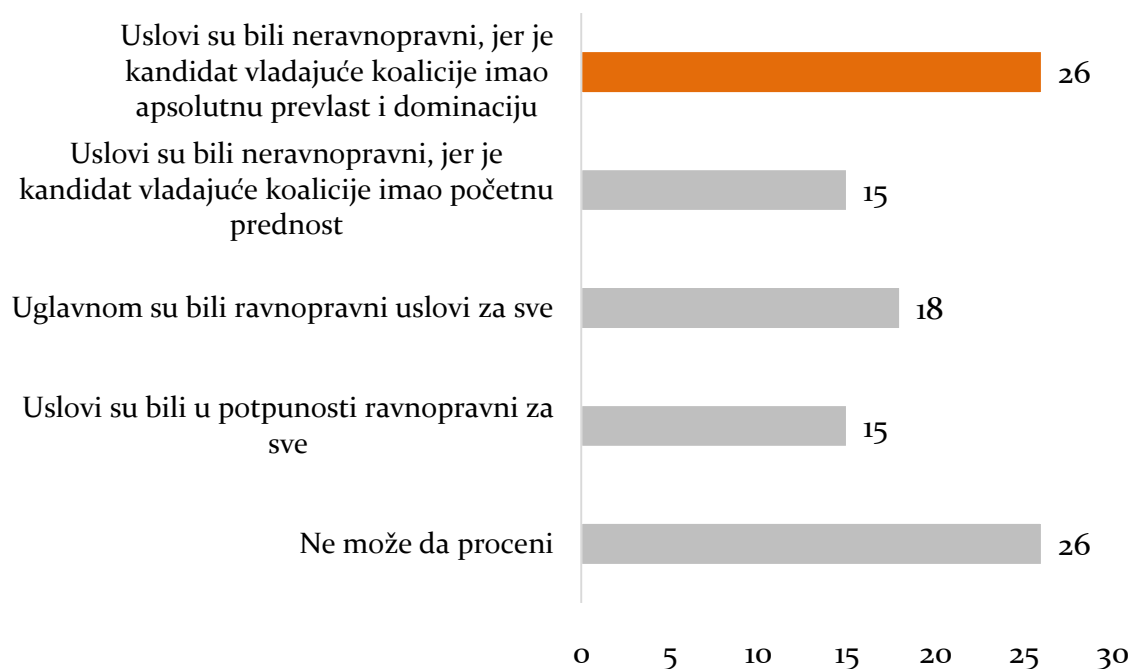

Na osnovu slaganja, odnosno neslaganja sa tvrdnjama navedenim u grafikonu 8.4, formirali smo sintetički pokazatelj koji bi trebalo da nam pruži uvid u zbirni odnos građana prema poslednjem izbornom procesu organizovanom u Srbiji. U okviru ovog pokazatelja smo uzeli u obzir ponašanje medija, RIK-a i biračkih odbora, dakle onih institucija za čiji smo rad smatrali da može biti podvrgnut oceni građana. Dobijeni nalazi su predstavljeni u grafikonu 8.5.

Nešto više od dve petine građana Srbije (42%) ima pozitivan odnos prema izbornom procesu održanom ove godine. Negativan odnos prema ovako sprovedenom izbornom procesu ima 28%, dok je 30% građana koji nemaju niti negativan, niti pozitivan stav prema ovogodišnjim predsedničkim izborima.

Stav prema izbornom procesu, što je i očekivano, u potpunosti korelira sa stavom koji građani imaju prema uslovima u kojima su predsednički kandidati prezentovali svoje ideje javnosti i u kojima su održani predsednički izbori – grafikon 8.6.

Grafikon 8.6 - Da li su svi kandidati u izornoj kampanji imali ravnopravne uslove da prezentuju svoj program i ideje građanima Srbije?

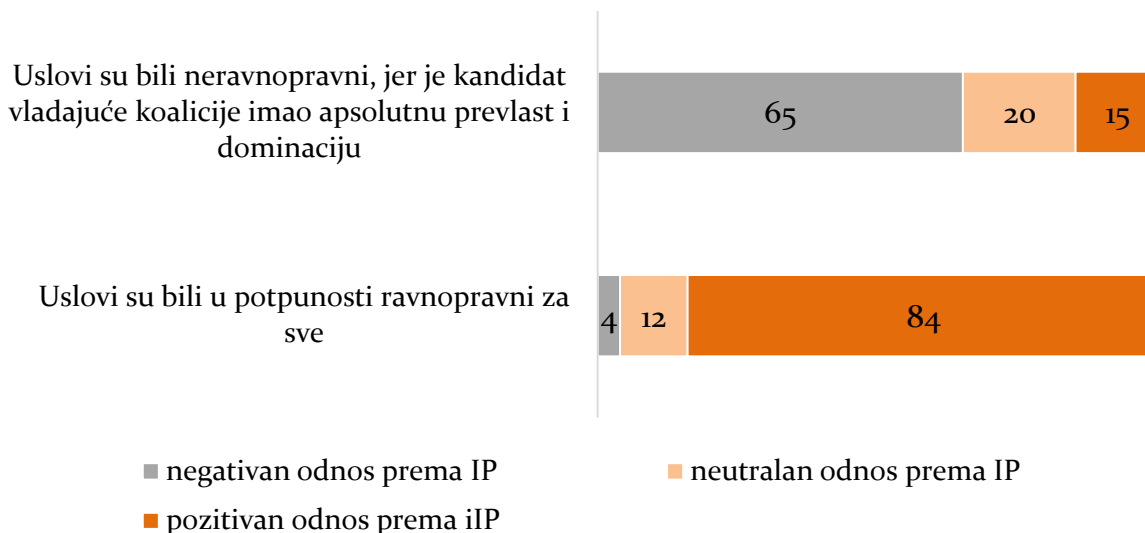

Dve petine ispitanika (41%) smatra da su uslovi u kojima su održani predsednički izbori bili neravnopravni jer je kandidat vladajuće koalicije imao apsolutnu prevlast ili barem početnu prednost u odnosu na protivkandidate. Unutar ove grupe ispitanika, čak dve trećine (65%) negativno ocenjuje celokupan izborni proces.

Sa druge strane, jedna trećina ispitanika (33%) smatra da su uslovi u kojima su izbori bili održani bili u potpunosti ili uglavnom ravnopravni za sve učesnike procesa – grafikon 8.7.

Stav da su izbori bili održani u uslovima koji su bili ravnopravni za sve sa sobom nosi i pozitivan odnos prema izbornom procesu.

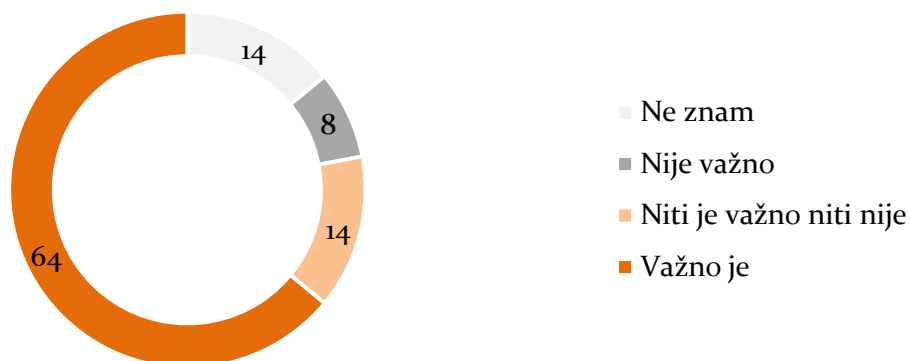
Grafikon 8.7 – Korelacija između odnosa prema uslovima u kojima su izbori održani i odnosa prema izbornom procesu (IP)

Kod 84% ispitanika koji veruju da su uslovi u kojima su izbori održani bili ravnopravni za sve, preovladava pozitivan stavi prema izbornom procesu, dok je svega 4% onih sa negativnom stavom prema ovogodišnjim predsedničkim izborima.

Značajan kritički stav javnosti prema uslovima u kojima su održani izbori je dodatno pojačao potrebu za građanskim posmatranjem izbornog procesa. Potvrdu za ovakav zaključak nalazimo i u podatku da je skoro dve trećine ispitanika (64%) potvrdilo važnost građanskog posmatranja izbornog procesa čime su pokazali interesovanje za povećanje transparentnosti izbornog procesa kroz ličnu participaciju – grafikon 8.8.

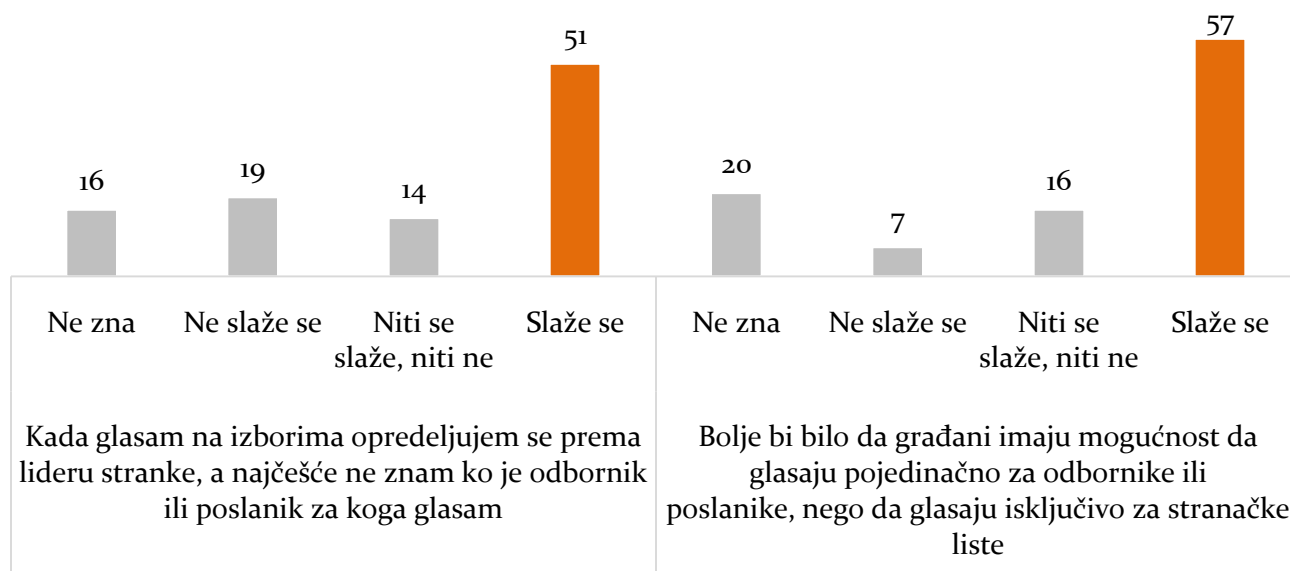
Grafikon 8.8 – Koliko je za Vas važno građansko, nezavisno posmatranje izbornog procesa?

Osim jačanja svesti građana po pitanju posmatranja izbornog procesa, beležimo da je procenat građana koji se zalažu za promenu izbornog sistema, pre svega kroz personalizaciju istog, i dalje na veoma zavidnom nivou.

Preko polovine ispitanika (51%) priznaje da prilikom glasanja na izborima svoj glas opredeljuje prema lideru stranke, a ne prema potencijalnim poslanicima/odbornicima koji se nalaze na izbornoj listi – grafikon 8.9. Tek svaki peti građanin (19%) negira da mu glasanje određuje odnos prema lideru političke opcije koju podržava. Iako je trenutno većina građana spremna da glasa u skladu sa svojim odnosom prema lideru, a ne prema osobama koje će zastupati interes građana u lokalnom ili nacionalnom parlamentu, istraživački nalazi ukazuju na jasnu želju građana da se takva praksa promeni.

Grafikon 8.9 – Da li se slažete sa sledećim tvrdnjama?

Natpolovična većina ispitanika (57%) se slaže sa tvrdnjom da bi građanima trebalo omogućiti da glasaju pojedinačno za poslanike ili odbornike, a ne isključivo za stranačke liste.

Želju za promenom izbornog sistema potvrđuje i stav skoro dve petine ispitanika (37%) koji smatraju da se kroz trenutni izborni sistem i način na koji se biraju poslanici, ne može ostvariti volja građana na izborima. Sa druge strane, svega 16% građana smatra da im trenutni izborni sistem ne predstavlja prepreku za iskazivanje političke volje.

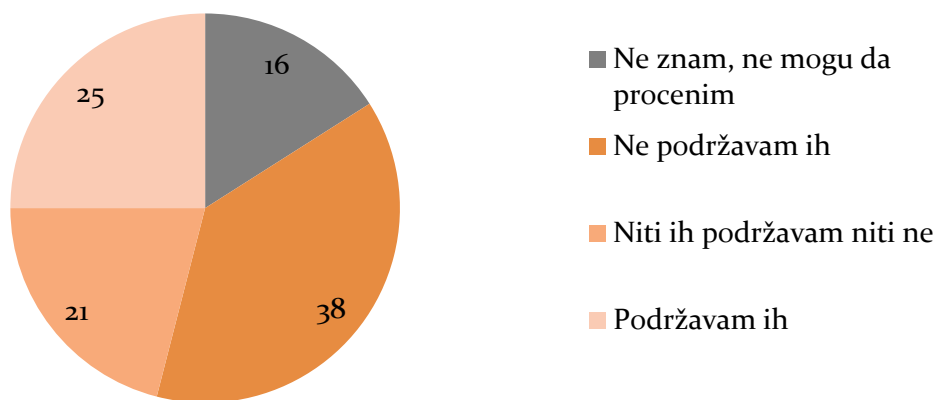
9. ODNOS GRAĐANA PREMA PROTESTIMA NAKON PREDSEDNIČKIH IZBORA 2017. GODINE

Nakon predsedničkih izbora održanih 2. aprila 2017. godine, u narednim nedeljama usledili su protesti građana, prvenstveno u Beogradu ali i u drugim gradovima i opštinama širom Srbije. Protesti su trajali, sa manjim ili većim prekidima sve do inauguracije izabranog predsednika Srbije (31. maj 2017), i okupljali su u pojedinim danima i po nekoliko hiljada građana.

U ovom odeljku prikazaćemo stav javnog mnjenja o građanskim postizbornim protestima. U tom kontekstu građane smo pitali kakav je njihov stav o protestima, kakva je priroda protesta, da li bi učestvovali u njima, kao i to da li misle da je moguće u budućnosti očekivati još ovakvih protesta.

Na grafikonu 9.1. prikazan je odnos građana prema protestima. Od građana koji su izneli svoj stav, najveći je broj onih koji ne podržavaju proteste (38%), svaki četvrti građanin ipak podržava proteste, a svaki peti je neodlučan (niti ih podržava niti ne podržava). Stav nije imalo 16% ispitanika.

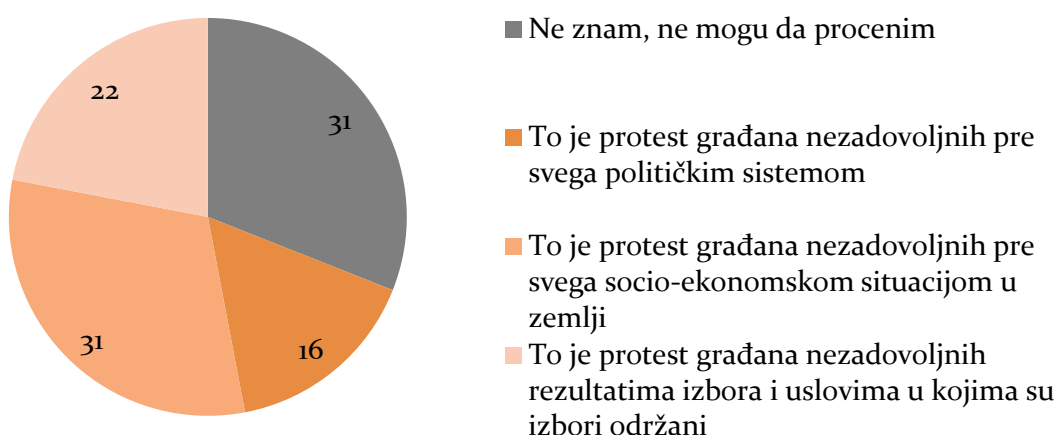
Grafikon 9.0. Odnos građana prema postizbornim protestima, u %

Muški ispitanici skloniji su davanju krajnjih odgovora (uopšte ih ne podržavam ili potpuno ih podržavam), dok kod odgovora „podržavam ih“ preovlađuju ženski ispitanici (51% naspram 49% muškaraca) a u odgovorima „ne podržavam ih“ preovlađuju muški ispitanici (56% naspram 44% žena). Takođe, sa porastom broja godina ispitanika opada i podrška protestima – među ispitanicima 18-29 godina njih 39% podržava proteste, među ispitanicima 30-39 godina njih 31% podržava proteste, među ispitanicima 40-49 godina njih 29% podržava proteste, među ispitanicima 50-59 godina njih 21% podržava proteste, među ispitanicima 60-69 godina njih 16% podržava proteste, a među najstarijim građanima proteste podržava njih 14%. Očekivano, među onima koji podržavaju proteste najmanje je onih ispitanika koji su na predsedničkim izborima glasali za izabranog kandidata Aleksandra Vučića (7%).

Na grafikonu 9.2. vidimo šta građani misle o prirodi protesta, odnosno o tome iz kog razloga su se uopšte pojavili. Iako gotovo trećina građana (31%) ne može da proceni kakva je prema njihovom mišljenju priroda protesta, skoro svaki treći ispitanik (31%) smatra da je reč o protestu građana nezadovoljnih pre svega socioekonomskim sistemom. Da je reč o protestu građana nezadovoljnih pre svega političkim sistemom veruje 16% respondenata, a da je u pitanju protest građana koji su nezadovoljni rezultatima izbora i uslovima u kojima su izbori održani smatra 22% građana.

Grafikon 9.2. Kakva je priroda postizbornih protesta, u %

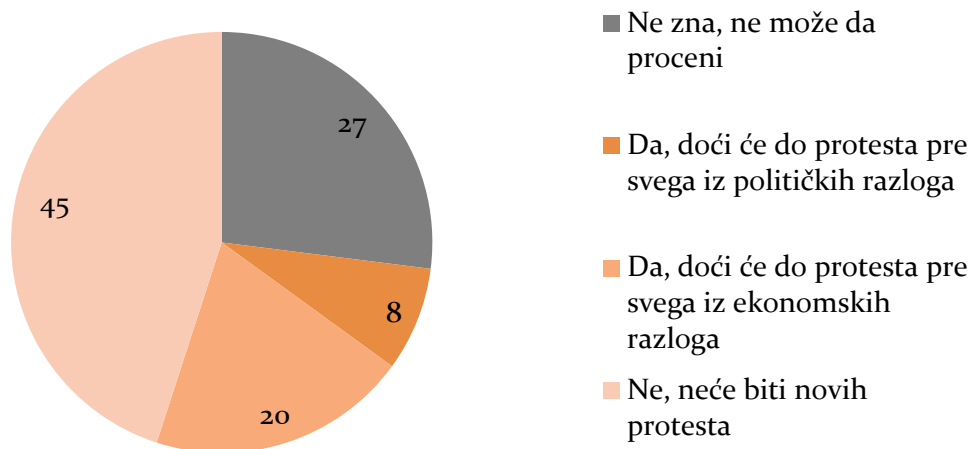
Posmatrano prema polu ispitanika, žene su sklonije verovanju da je reč o protestu nezadovoljnih pre svega socio-ekonomskom situacijom u zemlji (52% naspram 48% muškaraca), dok su muškarci skloniji uverenju da je reč o protestima građana nezadovoljnih rezultatima izbora i uslovima u kojima su oni održani (58% naspram 42% žena). Nema statistički značajnije razlike u odgovorima prema starosti ispitanika.

Konačno, zanimalo nas je šta građani misle o budućnosti ovih protesta (grafikon 9.3) i ukoliko bi se oni omasovili da li bi učestvovali u njima (grafikon 9.4).

Da će u budućnosti doći do novih talasa protesta veruje zbirno 28% građana Srbije, od čega 8% misli da će razlog ležati u političkim (ne)prilikama, a svaki peti građanin (20%) veruje da će razlog biti u ekonomskim (ne)prilikama. Sa druge strane, ubedljiva većina građana (45%) ipak smatra da u budućnosti Srbiju ne čekaju novi talasi protesta. Da do novih protesta neće doći smatraju pre svega muški ispitanici i stariji ispitanici.

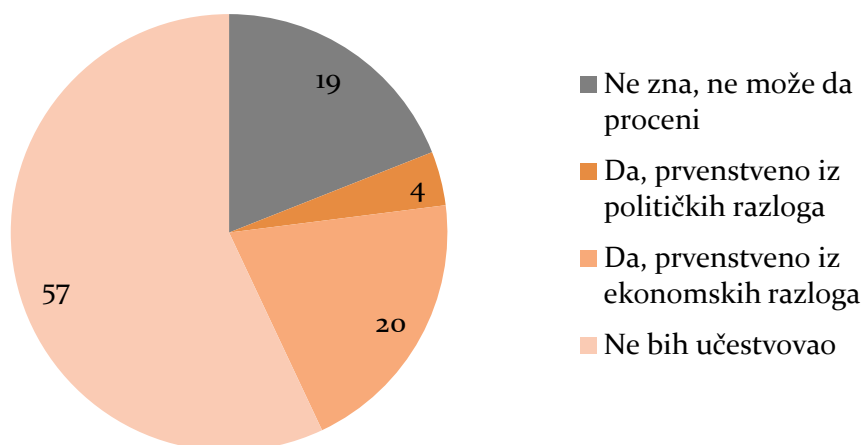
Grafikon 9.3. Da li smatrate da ovi protesti predstavljaju uvod u masovne proteste koji se mogu očekivati u budućnosti u Srbiji, u %

Ipak, čak i kada bi eventualno došlo do novih protesta, većina građana ne bi učestvovala u njima (grafikon 9.4).

Grafikon 9.4. Ako bi u budućnosti došlo do protesta, da li biste i Vi bili spremni da učestvujete, u %

Naime, natpolovična većina građana (57%) rekla nam je da ne bi bila spremna da uzme učešće u protestima, čak i kada bi do njih došlo, dok bi skoro svaki četvrti građanin bio spreman da učestvuje u njima (od čega bi svaki peti učestvovao pre svega iz ekonomskih razloga a 4% iz političkih razloga). Da ne može da proceni i da nam odgovor reklo je 19% ispitanika.

Među ispitanicima koji kažu da ne bi bili spremni da uzmu učešće u protestima najmanje je onih 18-29 i 30-39 godina, a ženski ispitanici su skloniji da uzmu učešće ukoliko kao razlog vide ekonomsku situaciju.

Kada razgovaramo o protestima i protestnoj energiji u Srbiji, moramo imati u vidu tri važna elementa: (1) prvi je kontekst u kome se istraživanje realizuje, (2) drugi se odnosi na trenutnu

raspodelu stranačkih rejtinga, a (3) treći je nivo (ne)poverenja u institucije i (ne)razvijenost civilnog društva. Srbija se nalazi u dugom procesu tranzicije, sa visokom stopom nezaposlenosti i negativnom procenom sopstvenog standarda (33% anketiranih misli da živi teško podnošljivo ili nepodnošljivo), pa preovlađuje neka vrsta apatičnosti i procene da oni kao građani mogu malo ili nimalo da utiču na promene u svom okruženju (videti i grafikon 7.1 o vrednosnim orijentacijama). Dalje, učešće u protestima zahteva visoku stopu mobilisanosti i resursa što je teško očekivati u kontekstu činjenice da najveća stranka u Srbiji ima natpolovičnu podršku u javnom mnenju. Na kraju, poverenje u institucije je nisko, a civilno društvo nedovoljno razvijeno (i sa visokom stopom nepoverenja) što zajedno ne predstavlja plodno tle za kumuliranje protestne energije.

10. POVERENJE U INSTITUCIJE I ODNOS PREMA EU/NATO INTEGRACIJAMA

10.1. POVERENJE U INSTITUCIJE

Poverenje u institucije pripada krugu važnih istraživačkih pitanja, koja su važna kako za legitimizaciju čitavog sistema tako i za dinamiku političkog života i potencijalne promene koje mogu da se dese, a (ne)posredno utiče i na stepen političkog i građanskog aktivizma.

Najvažniji zaključak je da je poverenje u sve u institucije u padu što je sigurno odraz činjenice da istraživanje urađeno posle izbora kada su ovi pokazatelji obično u padu, ali može da predstavlja i uvod u određene promene ako se ovakvi trendovi održe u dužem vremenskom periodu (tabela 10.1).

Kada je reč o poverenju, u prvu grupu institucija spadaju institucije poretka (vojska i policija) odnosno crkva/verska ustanova i to su trendovi koji traju nekoliko godina unazad. Vojska se isprofilisala kao institucija od najvećeg poverenja (57%) što je, ipak, pad u odnosu na prošlu godinu od 5%. Na drugom mestu se ovoga puta nalazi crkva/verska ustanova sa 46% poverenja i 23% nepoverenja što su bitno lošiji podaci u odnosu na 2016. (58%) i 2015. (61%). Na trećem mestu je policija sa poverenjem od 39% što je za oko 10% lošiji skor u odnosu na poslednje dve godine.

U drugu grupu institucija (gde je poverenje veće od 30%) spadaju Vlada i predsednik čiji su skorovi poverenje-nepoverenje gotovo izjednačeni: 33% vs. 38% odnosno 32% vs. 38%. Očito je da je ovaj međuperiod do polaganja zakletve A. Vučića i „mešanje“ dve funkcije uslovio da imamo ovakve podatke. Period ispred nas će da pokaže da li će se popularnost A. Vučića preneti i na njegovu novu funkciju i kako će se njegov odlazak odraziti na poverenje u Vladu koje je bilo na relativnom dobrom nivou.

Sve ostale institucije imaju poverenje koje je niže od 30%, a među onima koje smo mi ponudili građanima bolje od ostalih stoje lokalne institucije – predsednik opštine/gradonačelnik (28%) i

skupština opštine/grada (24%) a na tom nivou je i parlament jer četvrtina populacije veruje parlamentu što je na nivou 2015. godine a lošije za 8% u poređenju sa prošlom godinom.

Tabela 10.1. Poverenje u institucije, u % (2015-2017)

Crkva, verska ustanova	2017	23	46
	2016	21	58
	2015	14	61
Vojska	2017	15	57
	2016	17	62
	2015	14	58
Policija	2017	32	39
	2016	26	49
	2015	21	48
Vlada Republike Srbije	2017	38	33
	2016	33	44
	2015	28	39
Predsednik Republike Srbije	2017	38	32
	2016	40	34
	2015	34	37
Narodna skupština Republike Srbije	2017	44	25
	2016	38	33
	2015	35	26
Mediji	2017	48	15
	2016	54	18
	2015	42	19
Političke stranke	2017	56	11
	2016	58	14
	2015	55	11
Nevladine organizacije	2017	43	16
	2016	44	19
	2015	40	14
Pravosuđe*	2017	46	21
	2016		
	2015		
Predsednik opštine/gradonačelnik*	2017	36	28
	2016		
	2015		
Skupština opštine/grada*	2017	38	24
	2016		
	2015		
Sindikati*	2017	43	14
	2016		
	2015		

* Poverenje u četiri navedene institucije nije uporedivo sa periodom od 2015. godine jer ta pitanja ili nisu uopšte postavljena ili nisu postavljena na identičan način.

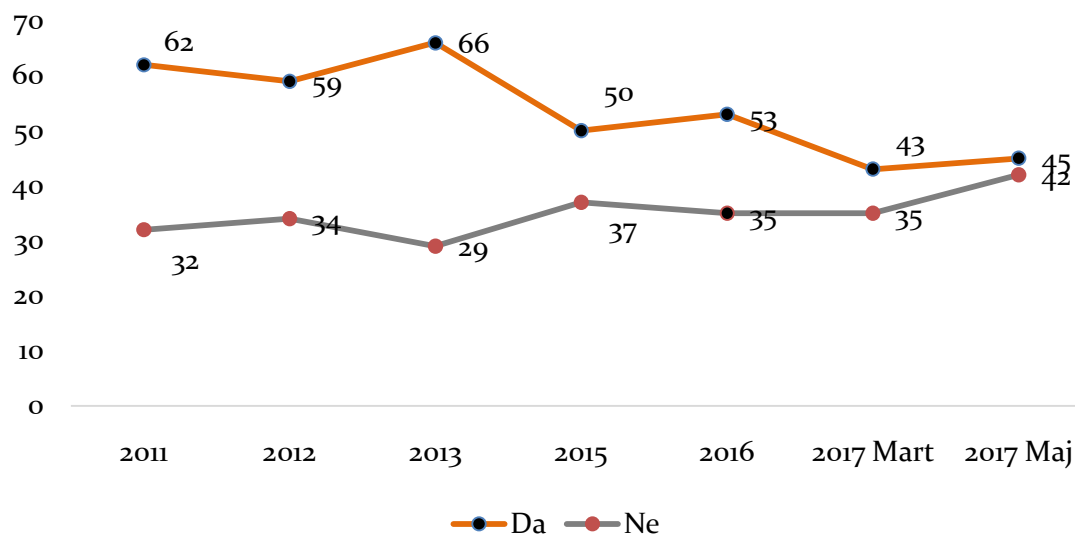
Pravosuđe beleži poverenje od 21% uz visok procenat anketiranih koji iskazuju nepoverenje – 46%. Institucije koje bi trebalo da artikulišu zahteve u političkom sistemu imaju nisko poverenje građana – nevladine organizacije (16%), mediji (15%), sindikati (14%) i političke stranke (11%). Ujedno, 56% ispitanih ne veruje političkim strankama čime su stranke zadržale oreol institucije sa najmanje poverenja u Srbiji.

10.2. EU/NATO INTEGRACIJE

Kada je reč o podršci EU integracijama, zaustavljen je trend pada koji je nastupio početkom 2016. godine, ali je podrška i dalje manja od 50% i trenutno iznosi 45% što je za 2% više nego sredinom prošle godine. S druge strane, porastao je procenat protivnika evropskih integracija koji je bio stabilizovan u dužem periodu na 35%-37% i sada iznosi 42% što je prvi put za poslednjih šest godina da je veći od dve petine anketiranih.

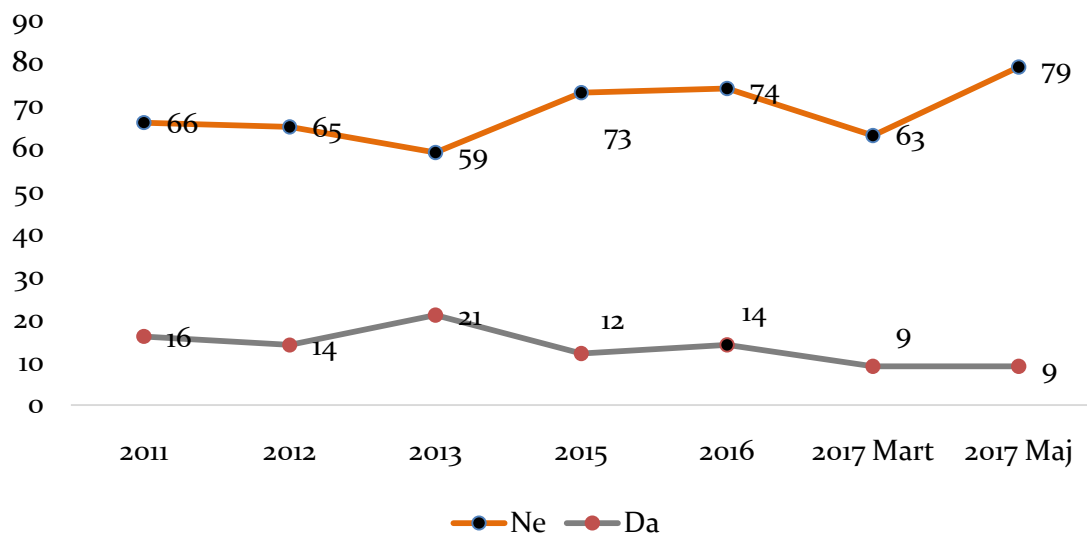
Protivnika procesu EU integracije je iznad proseka više među muškarcima, uzrasta od 18-29 i 40-49, sa završenom četvorogodišnjom srednjom školom, učenicima/studentima i poljoprivrednicima, sa mestom prebivališta u prigradskim naseljima.

Grafikon 10.1. Podrška Evropskoj uniji, u % (2012-2017)

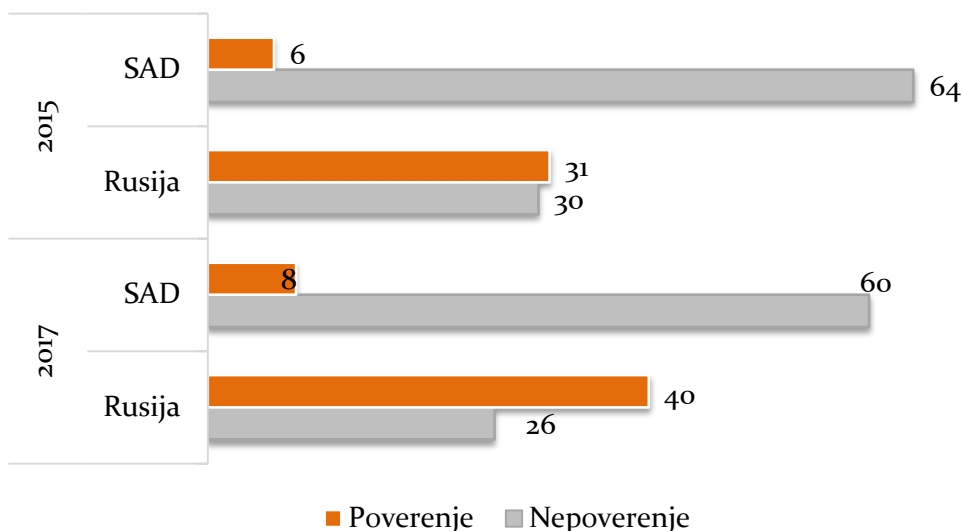
Podrška NATO integracijama je ostala na 9% koliko je iznosila i na početku ove godine. Sve do početka ove godine, podrška NATO paktu je bila iznad 10% sa maksimumom zabeleženim 2013. godine – 21%. Međutim, trenutni problem za NATO integracije je taj što je u porastu procenat onih koji se protive tom članstvu pa je njih sada čak 79% što je istorijski maksimum od 2011. godine.

Grafikon 10.2. Podrška NATO, u % (2012-2017)

Na kraju, građane smo pitali i koliko je njihovo poverenje u dve velike svetske sile: Ameriku i Rusiju. Tako je poverenje u Rusiju 40% što je za 9% više u odnosu na period od pre dve godine dok je nepoverenje u blagom padu i sada iznosi 26% (za 4% manje nego 2015.). Americi danas veruje 8% ispitanika uz 60% građana koji iskazuju nepoverenje. U odnosu na 2015. smanjen je procenat u obe dimenzije pa je i nepoverenje i poverenje u blagom padu.

Grafikon o.4. Poverenje u SAD i Rusiju, u % (2015, 2017)

Ovaj izveštaj nastao je uz velikodušnu pomoć američkog naroda kroz Agenciju Sjedinjenih Američkih Država za međunarodni razvoj (USAID).
Sadržaj predstavlja isključivu odgovornost CeSID-a i ne predstavlja nužno stavove USAID-a ili Vlade Sjedinjenih Američkih Država.